Газета издается на балкарском языке с 1924 года.

Интернет-версия:
zaman.smikbr.ru

ЗАМАН

Шабат кюн,
2014 жылны
21-чи июню
№ 119 (19530)

Багъасы 3 сомду

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ — ВРЕМЯ — ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Къууанчлы жыйылыу

Саулукъ сакълауну игилендириу дайым эм башха салыннганлай турлукъду

Тюнене Къырал концерт залда саулукъ сакълауда ишлегенлени кюнюн белгилегендиле. Ары келгенлени санында Къабарты-Малкъарны Башчысыны къуллугъун болжаллы халда толтургъан Юрий Коков, Правительствону Председатели Константин Храмов, Парламентни Передседатели Чеченланы Ануар, министрле, медицина ишчиле, саулукъ сакълауну ветеранлары эм башхала болгъандыла.

Биринчи жыйылгъанланы профессионал байрамлары бла алгъышларгъа Юрий Коков чыкъгъанды. Залдагъылагъа айланып, былай дегенди:

- Саулукъ сакълауда урунннганланы ишлерини магъаналылыгъын барыбыз да билебиз. Ала бардыргъан жумушха багъа бичерге къыйынды. Былагъа ышанабыз кесибизни жашаууубузну, жууукъларыбызны саулукъларын да. Къыйынларыны даражасы жамаутда бийикди. Бу сферагъа къырал да энчи эс бургъанлай турады.

Бюгюнлюкде республикада саулукъ сакълау учрежденияланы онгларын тапландырыугъа, бу жаны бла жангы технологияланы кийириуге, специалистлени ёсерлерине себеплик этген болумланы айнытыугъа уллу эс буруллукъду. Жууукъ заманда жангыргъан материал – техникалары бла амбулаторияланы сети къураллыкъды. Ишчилени айлыкъ хакъларыны юслеринден салгъан борчларыбызны да толтурлукъбуз.

РФ- ни Президенти Владимир Путин берген буйрукъгъа кёре, бу бёлюмню игилендириуге аслам эс бурулгъанлай турлукъду. Ол бизни медицинабыз алчыланы санында болургъа себепликди.

Сау болсунла врачла, фельдшерле, медсестрала, башха персонал да алларына келгенлеге сакъ кёзден къарагъанлары ючюн. Алай не ахшы врачны да жюреги жумушакъ болмаса, ол иги тюйюлдю.

Залда олтургъанланы, аланы бетинде уа келалмай къалгъан саулукъ сакълауну ветеранларына да хурмет этеме, - деп саугъалау церемонияны башлагъанды.

«РФ - ни сыйлы врачы» деген атха Мустафаланы Магомет тийишли болгъанды, КъМР- ни Сыйлы грамоталары бла уа Мечукаланы Азрет, Лидия Барсагова саугъаланнгандыла. Атмырзаланы Алийге, Кючмезланы Асиятха, Вера Осиповагъа, Хаишат Бичоевагъа эм бирсилеге «КъМР-ни сыйлы врачы», «Саулукъ сакълауну сыйлы къуллукъчусу» деген а Биттирланы Халиматха аталгъанды.

(Ахыры 3-чю бетдеди).

Юбилей

Бийикликге ёрлеу

Залийханланы Чокканы жашы Михаил 1939 жылда 22-чи июньда туугъанды. Ол Къабарты-Малкъар къырал университетни юч факультетинде жетишимли окъуп, къызыл дипломла къоллу болгъанды. Студент жылларында Ленинчи стипендия алып тургъанды. Тогъуз айны ичинде уа глянцеология жаны бла диссертация жазып, аны МГУ-да къоруулагъанды.

1977 жылдан бери Михаил Чоккаевич Бийик-тау геофизика институтха башчылыкъ этип келеди. 1984 жылда МГУ-ну алимлери аны СССР-ни Илмула Академиясыны член-корреспондентине тийишли кёргендиле. Алты жылдан сора Залийхан улу Илмула Академияны керти члени болгъанды – Север Кавказда жашагъан миллетлени келечилеринден биринчи болуп.

Михаил Чоккаевич РФ-ни Къырал Думасыны юч чакъырылыууну депутатына сайланнганды. Россейни Экология жаны бла баш советини председателиди, атом энергетика жаны бла парламент къауумну башчысыды. Табийгъатны къоруулау жаны бла законла чыгъарыучуланы битеудуния организацияларыны вице-президентини къуллугъун толтургъанлы онеки жыл болады.

Социалист Урунууну Жигити Залийханланы Михаил СССР-ни, Россей Федерацияны да къырал премиясыны лауреатыды. Илмуда, жамауат эм политика ишде, миллетлени араларында келишиулюкню сакълауда жетишимлери ючюн Ленинни, Къызыл Жулдузну, Ата журтну аллында къыйыны ючюн 3-чю эмда 4-чю даражаларыны, Халкъланы шуёхлукъларыны орденлери бла саугъаланнганды.

Залийханланы Михаилни юсюнден материал 2-чи бетде басмаланады.

БАЙРАМ

Редакцияланы ишлерине - тийишли багъа

Озгъан орта кюн «Заман» бла «Адыгъэ псалъэ» республикалы газетлени 90-жыллыкъ юбилейлери къууанчлы белгиленнгенди. Къырал концерт залгъа киргенлей окъуна уллу экранда аллын жыллада, бусагъатда да ишлеп тургъан журналистлени суратларын кёрюрге, юбилейге аталып чыгъарылгъан номерлени да къолларына алып кёрюрге боллукъ эди.

Къууанчлы жыйылыуну КъМР-ни Башчысыны Администрациясыны таматасыны къуллугъун толтургъан Владимир Битоков ачханды. Ол Юрий Коковну атындан эки газетни да коллективлерин алгъышлагъанды. «Къабарты эм малкъар халкъла жашагъанлары къадар, сиз да керек болгъанлай турлукъсуз»,-дегенди. Андан сора ол бу изданияла миллетлени араларында къарындаш байламлыкъланы кючлеуге, мамырлыкъгъа къуллукъ этгенлерин айырып айтханды.

Юрий Коков бу кюнледе къол салгъан Указгъа кёре эки газетде да кёп жылланы ахшы ишлегенлери ючюн «Къабарты-Малкъар Республиканы сыйлы журналисти» деген атха бир къауум адам тийишли болгъанын белгилегенди. Аланы атларын айтдыргъанды эмда алагъа ол сыйлы саугъаны республиканы Башчысыны къуллугъун болжаллы халда толтура тургъан кеси къууанчлы халда берлигин билдиргенди. Сыйыл ат аталгъанланы араларында «Заман» газетни баш редакторуну орунбасары Къонакъланы Хасан, газетни жамауат-политика бёлюмюню энчи корреспонденти Тикаланы Фатимат да бардыла. «Заманны» жууаплы секретары Токълуланы Борисге уа Къабарты-Малкъар Республиканы Сыйлы грамотасы берилгенди.

КъМР-ни Парламентини Председатели Чеченланы Ануар да бир къауум адамгъа законла чыгъарыучу органны Сыйлы грамоталарын бергенди. Аланы алгъанланы араларында газетибизни культура бёлюмюню редактору Сараккуланы Асият да барды.

(Ахыры 3-чю бетдеди).

«Къабарты-Малкъар Республиканы сыйлы врачы» деген ат атауну юсюнден
Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысыны

УКАЗЫ

Саулукъ сакълауну айнытыугъа уллу къыйын салгъанлары, бийик профессионал усталыкълары болгъанлары эмда кёп жылланы ахшы ишлегенлери ючюн «Къабарты-Малкъар Республиканы сыйлы врачы» деген ат атаргъа

Бойченко Александр Викторовичге – «Россей Федерацияны Федеральный къоркъуусузлукъ службасыны «Ленинград» санаторийи» федеральный къырал казна учрежденияны таматасына

Кючмезланы Асиятха, Шакъманны къызына- «Аллергиядан энчи болушлукъ бериуню арасы» къырал бюджет саулукъ сакълау учрежденияны аллерголог-иммунолог врачына

Шогенова Мадина Суфьяновнагъа -«Аллергиядан энчи болушлукъ бериуню арасы» къырал бюджет саулукъ сакълау учрежденияны аллерголог-иммунолог врачына, стационар бёлюмню таматасына.

Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысыны къуллугъун болжаллы халда толтургъан
Нальчик шахар. 2014 жылда 18-чи июньда, №134-УГ

Ю. КОКОВ

Приёмгъа алыу

Бир тилек,бир тарыгъыу да сансыз этилип къаллыкъ тюйюлдю

Тюнене Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысыны къуллугъун болжаллы халда толтургъан Юрий Коков республиканы гражданларын приёмгъа алгъанды. Бу жол анга тилеклери, тарыгъыулары бла да жетеулен келгенди.

Аладан бири –Прохладный шахардан 91-жыллыкъ акъсакъал, Уллу Ата журт урушну ветераны, фатарында жылытыучу система бузулгъанына тарыкъгъанды. Элбрус районну Тырныауз шахарындан бир тиширыу а атадан,анадан да ёксюз къалгъан алты сабийни алып ёсдюргенин билдиргенди. Сармаково элден фельдшер стажы 50 жыл болгъан адам, онкологиядан ауругъанын айтып, кесине бакъдырыргъа ахча табалмагъанына тарыкъгъанды.

Дыгулыбгей элден 1939 жылда туугъан эмда Сармаководан 1965 жылда туугъан тиширыула да кеслерине бакъдырыргъа ахча тилегендиле. Чегем шахарда юч башлы юйюр а эки жыл мындан алгъа юйлери кюйюп, кирир жерлери болмай къалгъанды. Анагъа инвалид жашы эм къызы бла ахча тёлеп фатар тутаргъа тюшеди.

КъМР-ни Правительствосуна приёмгъа келгенлени тилеклерине бла тарыгъыуларына кёре тийишли буйрукъла берилгендиле.

КъМР-ни Башчысыны къуллугъун болжаллы халда толтургъанны эм Правительствосуну пресс-службасы.

САУГЪАЛАУ

Журналистиканы айнытыугъа уллу къыйын салгъаны ючюн

Къарачай-Черкес Республиканы Башчысы Темрезланы Рашитни 2014 жылда 18-чи июньда чыгъарылгъан 120-чы номерли Указы бла бизни коллегабызгъа, «Заман» газетни редакциясы» къырал казна учрежденияны баш редактору Атталаны Жабирни жашы Жамалгъа кёп жылланы ахшы ишлегени эмда журналистиканы айнытыугъа уллу къыйын салгъаны ючюн «Къарачай-Черкес Республиканы сыйлы журналисти» деген махтаулу ат аталгъанды.

Биз аны анга керти окъуна тийишли болгъан саугъасы бла жюрегибизден къызыу алгъышлайбыз, саулукъ, насып, журналист эмда жамауат-политика ишлеринде уа жангы жетишимле тежейбиз!

«Заман» газетни редакциясыны коллективи.

ЭЛ МЮЛК

Жайлыкъ битимлени себиу бошалгъанды

Къабарты-Малкъарны аграрийлери жаз башы себиу ишлени бошагъандыла. Ал тергеулеге кёре, республикада аллай битимлени урлукълары 221,5 минг гектар жерге салыннгандыла, ол а, озгъан жылны кёрюмдюлеринден эсе, 5 процентге кёпдю.

Мирзеу эм къудору битимле быйыл 145 гектар жерни алгъандыла, ол санда мирзеулюк нартюх 128 минг гектар жерге себилгенди, ол а, 2013 жылдагъы бла тенглешдиргенде, 106 процентди.

Тахта кёгетлени урлукълары быйыл 18 минг гектаргъа салыннгандыла, чёплеу 22 мингнге жуукъ жерни алгъанды, картоф а, былтырча, 13 минг гектаргъа салыннганды. Бусагъатда ол сабанлагъа къарау ишле къыстау бардырыладыла. Эл мюлк битимлени ёсдюрюучюле эртте жетиучю тахта кёгетлени-хобустаны, нашаланы, кабачкилени жыйып башлагъандыла. Кёк къудору бютюнда кёп санда жыйылады.

Светлана САМЧЕНКО.
КъМР-ни Эл мюлк министерствосуну пресс-службасы.

Эсге тюшюрюуню эм бушууну кюню

Тюзлюк бизни жаныбызда эди

1941 жылда 22-чи июньда мамыр жашагъан совет халкъгъа немис-фашист аскерчиле чабыууллукъ этгендиле. Деменгили Совет Союзгъа кючлерин гитлерчи Германия бла бирге Венгрияны,Финляндияны, Румынияны, артда уа Италияны да аскер къауумлары къошулуп атхан эдиле.

Ол заманда радио бла Совет правительство этген заявленияда былай айтыла эди: «Тюзлюк бизни жаныбыздады, фашистле ууатыллыкъдыла. Хорлам бизники боллукъду!»

Керти окъуна, Хорлам бизники болгъанды, алай анга уллу багъа тёленнгенди. Бизни гитче Къабарты-Малкъарыбыздан окъуна ол урушха 60 минг адам кетгенди фронтха. Аладан 38 мингден асламы сермеш аулакъладан къайтмай къалгъандыла.

Ёмюрлюк отну къатында

Нальчик шахарны мэриясы нальчикчилени бла къонакъланы Уллу Ата журт уруш башланнганлы 73-жыллыгъына аталгъан ишлеге къатышыргъа чакъырады.

2014 жылда 22-чи июньда эрттенликде сагъат 4-де Атажукъ улуну бахчасында Ёмюрлюк отну къатында шахарны жамауат ишлеге тири къатышхан жаш тёлюсю урушда ёлгенлени эсгерирге картоф чыракъла жандырлыкъды.

2014 жылда 22-чи июньда 10 сагъатда алайда эсгериу бла байламлы бардырыллыкъ тюбешиулеге шахарны оноучулары, жамауат биригиулени келечилери, алчы жаш тёлю къатышырыкъдыла. Ахырында алайда болгъанла эсгертмеге гюлле саллыкъдыла.

Эсге тюшюрюуню эм бушууну кюнюне аталгъан материалланы 4-чю бетде окъугъуз.

Жазылыу

Сабийлерине да газетни сюйдюргенди

Кёнделенден Байчеккуланы Махмутха токъсан жылдан атлагъанды. «Заманны» абадан окъуучуларындан бириди. Азиядан къайтханлы, газетни бир жыл къалмай алады, башындан аягъына дери окъуп чыгъады.

Бирде юй бийчеси Баблина бла бирге тындырыр ол ишни. Экиси да басмаланнган хапарланы сюзерле, кеслерича багъа бичерле. Кюн сайын газетни сакълап турурла. Бу эки адамны ёз тилибизде чыкъгъан изданиягъа керти сюймекликлери барды. Аны сабийлерине, туудукъларына да сингдиргендиле.

Урунууда, культурада, илмуда уллу жетишимле болдургъан таулу жашланы, къызланы юслеринден хапарланы бек жаратадыла. «Аллай адамларыбызны юслеринденен окъусам, кёлюм кётюрюледи, жюрегим кёкге жетгенча болама» дейди Байчеккуланы Махмут.

ОСМАНЛАНЫ Хыйса.

Билдириу

Политика партияланы регион биригиулерини келечилерини эслерине

2014 жылда 24-чю июньда 11.00 сагъатда Къабарты-Малкъар Республиканы Айырыу комиссиясы политика партияланы регион биригиулерини келечилерине семинар кенгеш бардырады. Анда сёз Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини бешинчи чакъырылыууна депутатла сайлаугъа хазырланыуну эмда айырыуланы бардырыуну юсюнден барлыкъды.

Кенгеш КъМР-ни Эл мюлк министерствосуну залында боллукъду. Аны адреси: Нальчик ш., Ленин пр., 27-чи юй, 3-чю этаж.

Сорлукълары болгъанла бу телефон номерлеге сёлешсинле: **8(8662) 40-64-96, факс.40-26-88.**

Атын тёрт дуниягъа айтдыргъан алим, жамауат эмда къырал къуллукъчу

Тамбла академик Залийханланы Чокканы жашы Михаилге 75 жыл толады

Китабын Владимир Путиннге береди.

Къулийланы Къайсын бла.

ООН-ну Генеральный секретары Бутрас Гали бла (ортада)

Дагъыстанны халкъ поэти Расул Гамзатов эмда Совет Союзну юч кере Жигити Иван Кожедуб бла Кремльде съездле дворецинде.

РФ-ни Къырал Думасында, комиссияны председателича, жыйылыу бардырады.

Чеченде «Единая Россияны» конференциясында. Ортада сюелген республиканы биринчи президенти Ахмад Кадыровду, аны онг жанындагъы Артур Чилингаровду.

Индиялы алимле бла Антарктидада.

Битеу дуниягъа аты айтылгъан белгили алим, академик, чыранланы, ырхыланы эм башха геофизика эмда гидрометеорология болумланы тинтиу бла кюрешген илму школну башламчысы, кёп жылланы ичинде ООН-ну табийгъат къыйынлыкъла жаны бла Баш Советинде Россейни келечиси, Социалист Урунууну Жигитини, РФ-ни Къырал Думасыны юч чакъырылыууну депутаты, СССР-ни эмда Россейни альпинизмден кёп кере чемпиону, спортну халкъла аралы устасы Залийханланы Чокканы жашы Михаил тамба кесини 75-жыллыгъын белгилейди. Юбилейини аллында уа Михаил Чоккаевич бизни газетибизге интервью бергенди.

Къыйматлы китап

- Михаил Чоккаевич, сиз уллу юйюрде ёсгенсиз, атагъыз Чокканы аты республикада, андан тышында да белгилиди.

- Залийханланы тукъумдан кёпле бийик таулагъа чыкъгъандыла, уугъа жюрюгендиле. Аппам Аслан 1890 жылда айтхылыкъ оруслу алим эм аскер топограф Александр Пастухов бла Элбрусха ёрлеген эди. Атам Чокка уа анга жюз бла эки жыл толгъанында Элбрусха чыкъгъан альпинистлени жол башчылары болгъанды. Ол Элбрусну тёппесине 209 кере кётюрюлгенди. Жашаудан кетгенинде уа, анга 116 жыл толгъан эди. Табийгъатха сюймеклигим, кёп башха ышанла да манга андан кёчгендиле.

- Сиз юч жюзден аслам илму ишни бла китапны авторусуз. Бу кюнледе «Снежнолавинный режим и перспективы освоения гор Большого Кавказа» деген жангы китабыгъыз басмадан чыгъаргъа хазырды.

- Россейни илмула академиясыны президенти Владимир Фортов, аны илму жаны бла магъаналылыгъын чертип, Элбрусха ёрлеуге тенг этгенди. Китапда политика, жамауат жашаугъа кёз къарамларым да бардыла. Мен акъыл этгенден, Элбрусну битеу рекреация онгларын тюз хайырланыргъа тийишлиди -тау -лыжа трассаладан башлап канат жоллагъа, солуу юйлеге, альплагерьлеге дери.

Китапны юсюнден айтханда уа, анда Элбрусну тийресин саулай да хайырланыргъа кереклилигин ачыкълагъанма. Бюгюнлюкде канат жолла, тау-лыжа трассала, спорт базала Элбрусуну жаланда кюнчыгъыш жанында орнатылыпдыла. Ала уа тау-рекреацияда хайырланыргъа жарарыкъ жерлени жаланда 5-7 процентин тутадыла. 3800 метр бийикликден ёрге уа ахырда бир тюрлю турист зона жокъду. Алай Минги тауну бийиклиги уа 5642 метр болгъанын эсигизге саллыкъ эдим.

Тауланы сюйгенле уа, ол санда лыжачыла да, глациольный зонаны бютюнда бек багъалайдыла. Буз чыранлада аламат трассала къураргъа боллукъду. Юлгюге, Жылкъы аугъан кёзде 12 квадрат километр жерни тиклиги 30 градусдан 10 градусха дери жетеди. Тюрлю-тюрлю трассала къураргъа андан иги жер тапхан да къыйынды.

Болсада китапны баш магъанасы буз чыранланы юслеринде канат жолланы станцияларын ишлетиу онгланы ачыкъларгъады. Былайда баш магъана къоркъуусузлукъну жалчытыугъа эмда туристлеге тап халла къураугъа бурулады.

Табийгъатны кючю уллуду, тауда къар юзюлюуле дайым да боладыла. Алай Бийик тау геофизика институтунда къоркъуусуз жерлени ачыкълау жаны бла лабораториясында алимле къоркъуулу чыранланы тохташдырыу жаны бла уллу иш бардыргъандыла. Илмуда Элбрусда чыранлада къурулуш бардырыргъа жарамайды деген оюм тохташханды. Алай мени китабымда уа ол оюмну терслилиги ачыкъланнганды. Аны илму жангылыгъы эмда магъаналылыгъы да аны бла байламлыды.

Тутхучлу айныу

- Дунияны тутхучлу айныууну проблемасы баш магъаналы жумушладан бириди. Сиз да анга уллу магъана бергенсиз. Аны юсюнден Йоханнесбургда доклад да этген эдигиз...

- Къырал Думада тутхучлулу айнытыу жаны бла энчи комиссия къуралгъан эди. Сен сагъыннган саммит а 2002 жылда 26-чы августдан 4-чю сентябрьге дери бардырылгъанды. Аны ишине эки жюзге жууукъ къыралдан 65 минг адам къатышхандыла. Ол «Халкъла. Жер. Айныу» деген чакъырыу бла бардырылгъан эди.

Ол илму форумда магъаналы документле къабыл кёрюлгендиле: «Политика декларация» (Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию) эмда «Тутхучлу айныуну юсюнден битеудуния тюбешиуде къабыл кёрюлген эсгертиулени жашауда бардырыуну планы».

Россейли делегациягъа РФ-ни ол замандагъы правительствосуну башчысы Михаил Касьянов таматалыкъ этгенди. Делегациябызны ишин бек хайырлыгъа санайма. Битеудуния тюбешиуге хазырлана, РФ-ни Правительствосу, алимле, предпринимательле да ишлерин кеслери алларына, бир план болмай бардырыргъа кюрешгенлери бир кесек тапсыз болгъан эди ансы. Мен РФ-ни Президентинде тутхучлу айнытыу жаны бла совет къураргъа кереклисин ол заманда окъуна белгилеген эдим. АБШ-да, башха къыраллада да аллай советле эрттеден бардыла.

1967 жыл. Пастуховну приютунда. Залийханланы Чокка жашлары Хусей, Михаил эм Владимир бла.

Саммитни баш магъанасы – адамны мындан ары жашауу къоркъуулу болгъанын ангылатыргъа эди. Бир алим неда политик, не акъыллы, билимли болса да, шёндюгю цивилизацияны сакълауну дарманын, бир жолун табаллыкъ тюйюлдю. Алай барыбыз да бирге болсакъ, мындан ары жашаубузну программасын жарашдыраллыгъыбызгъа ийнанама.

Саммитде кёп магъаналы ушакъла бардырылгъан эдиле, алай белгиленнген жумушланы асламы жашауда бардырылмай къалгъанлары уа мени бек жарсытады.

- Бу конференциягъа дери уа ООН-ну Баш Советинде да доклад этгенсиз. Аны уа къалай эсгересиз?

- 1993 жылда ООН-ну Генеральный секретары Бутрас Галиден манга письма келеди. Кертисин айтханда, ол мени бек сейирсиндиргенди. Табийгъат къыйынлыкъланы азайтыу жаны бла халкъла аралы декаданы Энчи Баш Советини председатели Мигуэль де ля Хуртадо бла кенгешип, мени форумгъа чакъырыргъа оноулашхан эдиле.

Бутрас Гали письмосунда табийгъат къыйынлыкъла кёбейип баргъанларына жарсыгъанын букъдурмагъан эди. «Табийгъат болумладан сакъланыу, къыйынлыкъланы азайтыу жаны бла халкъны билимин ёсдюрюрге эмда регионланы, къыралланы, миллетлени онгларын бирикдирирге тийишлиди», - деп жазгъанды ол манга письмосунда.

Ол командировкада мен бир къауум доклад бла сёлешгенме, ол санда ООН-ну табийгъат къыйынлыкъла жаны бла Баш Консультация Советини кенгешинде эмда ООН-ну Энчи Баш Советини Халкъла аралы декадасыны жыйылыуунда да.

Политика-жууаплы жумушду

- Сиз Россейни Къырал Думасыны юч чакъырылыууну депутатына сайланнгансыз. Анда билим бериу эм илму, ызы бла экология жаны бла комитетлеге киргенсиз, Кавказда проблемаланы тинтиу бла кюрешген комиссияны келечиси да болгъансыз. Политикада ишигизге бюгюнлюкде къаллай багъа бересиз?

- 1999 жылда Къырал Думаны депутатларын айыргъанда, «Отечество-вся Россия» деген къымылдау ючюн тогъуз миллион адам къол кётюрген эди. Мен биринчи бу къауумну санында сайланнганма депутатха. 2002 жылгъа дери аны фракциясына академик Евгений Примаков башчылыкъ этгенди. Бизни фракцияны депутатларыны арасында сынаулу, билимли адамла кёп эдиле, сёз ючюн, Совет Союзну Жигитлери Виктор Куликов, Елена Кондакова, илмуланы докторлары эмда кандидатлары. Къырал Думада ишлеген кезиуде бизни фракция 250 законопроектни жарашдыргъанды. Ызы бла мен Къырал Думагъа «Единая Россия» партияны къауумунда да сайланнган эдим.

Къырал Думада ишлеген жылларым манга уллу сынау, амалла бергендиле, ол санда илму жаны бла байламлыкъланы кенгертирге да. Жамауатны жарсытхан жумушла бла кюрешиу жууаплы жумушду. Мен бир жол санап кёргенме да, эки жылны ичинде (2000-2002 жыллада) тюрлю-тюрлю жыйылыулада, кенгешледе, тюбешиуледе 72 доклад этген эдим.

- СССР-ни халкъ депутатларыны экинчи съездинде этген докладыгъыз таулу халкъны айныууна, бюгюннгю кюнде Россейни башха халкъларыны арасында кесине тийишли жер тапханына себеплик этгенлей турады.

- 1989 жылда СССР-ни Баш Советини экинчи сессиясында халкъланы туугъан журтларындан кёчюрюу, политика репрессияла законсуз болгъанларыны юсюнден декларация къабыл кёрюлген эди. Ол къыралда аз санлы халкъланы эркинликлерин жалчытыуда, битеу дунияда да политика магъаналы документ эди. Ол зорлукъну сынагъан халкълагъа тюзлюкню тохташдырыргъа, миллет ышанларын къайтарыргъа болушханды.

Болсада ол кезиуде малкъар халкъгъа артыкълыкъ этилгени ачыкъ айтылмагъанды. Ала 13 жылны киши жеринде туруп, туугъан журтларында къуру жерлеге къайтханларыны, эллерибизни къолайсызлыкъларыны, социальный жаны бла жетишмеген затланы юслеринден айтып, халкъыма болушлукъ керелисин чертген эдим съездде.

Докладым эшитилмей къалмагъанды. Къыралны Башчысы малкъар халкъдан кечгинлик тилегинчи заман озгъаны уа Россейде болгъан политика тюрлениуле бла байламлыды. Кесигиз да билесиз, съездден сора эки жылдан беловежский келишим этилип, алгъыннгы деменгили къыралыбыз чачылгъанды. Болсада ол докладдан сора репрессиялагъа тюшген халкълагъа реабилитация этиуню юсюнден указла къабыл кёрюлген эдиле.

- Арт заманда миллетчилик ниетле кёбейгенлей барадыла. Бютюнда кавказлылагъа къажау сёлеширге сюйгенле асламдыла. Ол а къыралны миллет политикасында кемчиликле болгъанына шагъатлыкъ эте болур?

- Кавказда оюмлу, акъыллы халкъ жашайды. Биз ёмюрледен бери да бирге болуп, миллетчиликге къажау турургъа юйреннгенбиз. Атам Чокка бизге алай айтыучу эди-орус халкъдан жумушакъ миллет жокъду деп. Ол бизни башха миллетлеге хурмет этерге юйретгенди.

Чеченде уруш башланнгынчы, мен Дудаев бла тюбешген эдим. Санга-аскер генералгъа эмда манга-академикге Россей не хата этгенди? Окъутуп, билим бергенинеми бюсюремейсе, деп соргъан эдим. Бир къарагъыз, таулу халкъ бийик билимлери болгъан адамланы алып тергегенде, къыралыбызда алчы жерни алады.

Миллет культураланы байыкъландырыу, келишиулюкню жалчытыу, миллетлени тенгликлерин жалчытхан институтла чачылып баргъанларына бек жарсыйма. Ол азды деп, аланы орунларын башха кючле алып барадыла – ала уа къыралыбызны айныууна ишлейдиле дерча тюйюлдю.

Мен акъыл этгенден, къыралны регионларында Конституциягъа таянып, оюмлу миллет политиканы бардыргъан энчи орган керекди. Ол болмагъан кезиуде уа миллетлени эркинликлерин ким къоруулларыгъы белгисизди.

Евгений Примаков бла.

Адамны кючю – юйюрюндеди

- Жашауугъузда сиз кёп сейир адамла бла шагъырей болгъансыз. Китапларыгъызда суратлагъа къарагъанда, тамашагъа къалгъанма - Россейни эмда тыш къыралланы башчыларындан башлап, белгили алимле, космонавтла...

- РФ-ни Президенти Владимир Путин бла биринчи тюбешиуюм эки мингинчи жыллада болгъанды. Ары дери уа ол Канадада журналистле бла жолугъууда экологияны проблемаларына бек жарсыгъанын, ишинден кетгенден сора ол табийгъатны къоруулау бла кюреширге ыразы болгъанын айтхан эди. Аны ол сёзлерин эсиме тюшюрюп, Россейни академиклерини къыралны башчысы бла тюбешиуюнде анга кесими китапларымы саугъалагъан эдим - къырал къуллукъдан кетгинчи сакъламай, экология проблемаланы бюгюнден окъуна тамамлап башларгъа керекди деп.

РАН-ны академиги Энейланы Тимур бла.

Бизни къыралгъа Путинча оюмлу, кючлю адам башчылыкъ этгени, сёзсюз, уллу насыпды. Ол Россейге оноу этген жыллада къыралда тутхучлулукъ, жамауат келишиулюк тохташхандыла.

СССР-ни халкъ депутатларыны съездинде.

Жетмишинчи жылланы аллында уа Москвада къырал университетни алгъыннгы ректору Рэм Хохлачев мени вузну жангы ректору Виктор Садовничий бла танышдыргъан эди. Андан бери аны бла шуёхлукъ жюрютюп келебиз. Студентле анга этген хурметни, профессор-преподаватель коллективни кёз къарамларын кесим кёргенме. Университетде 1992 жылда болгъан демократиялы айырыулада аны МГУ-ну ректоруна сайланнганы, мен акъыл этгенден, тюз оноу болгъанды. Андан бери ол энтта къауум кере сайланнганды вузну башчысына.

Парламентде Россейни тутхучлу айнытыуну стратегиясыны юсюнден доклад этеди.

1970 жылда уа комсомол организацияны 16-чы съездинде аны делегатларына «Северный полюс- 19» деген станцияны башчысы Артур Чилингаровну алгъыш сёзюн окъугъан эдиле. Мен ол заманда бу жигит адам бла таныштыргъа, Северный полюсда станцияда аны бла бирге къауум кере турургъа, ызы бла уа кёп жылланы ичинде шуёхлукъ жюрютюрге насыбым тутарыгъын билген окъуна этмей эдим.

Северный полюсха ахыр кере «Северный полюс -28» деген станцияда Чилингаров эмда академик Юрий Израэль, Совет Союзну эки кере Жигити лётчик-космонавт Аксенов бла 1990 жылда баргъаныммы да сагъынырыкъ эдим.

- Уучулукъну бек сюйгенигиз да белгилиди, ол сизге политикадан, жамауат ишден солургъа болуша болур. Анга сюймеклигигизни юсюнден «Дом мой Эльбрус» деген китапда да жазгъансыз. Сизни бла бирге уучулукъгъа келген адамланы арасында белгили политикле, къырал таматала, атлары битеу дуниягъа да белгилиле бардыла.

- Бир жол уугъа Борис Ельцин да келген эди. Биз Акъ-Сууну агъачына баргъан эдик. Аны бла бирге аны къалаууларыны башчысы генерал Коржаков, Къабарты-Малкъарны ол замандагъы башчысы

Афганистанда. Социалист Урунууну эки кере Жигити Кирил Шамшев бла Залийханланы Михаил.

Валерий Коков, Министрлени Советини таматасы Черкесланы Георгий да келген эдиле.

Алай Борис Ельцин бир кесек ичерек болуп келген эди. Ол кюн къыралны Башчысы бир жаныуаргъа да окъ аталмагъанды. Аны орунуна Коржаков атдырып, бир къабаннга тийгенин ангылагъан эдим, алай жукъ да кёрмегенча этип къойгъанма. Артда сыйлы къонакълагъа деп хант стол да салыннган эди. Мен ол кюн Ельциннге ол таулу халкъгъа зорлукъ этилгени ючюн кечгинлик тилегенине ыразылыгъымы айтхан эдим.

- Ушагъыбызда юйюрюгюзню сагъынмай къойсакъ тюз болмаз.

- Кавказ халкъла не заманда да тиширыугъа уллу намыс, хурмет да этгендиле. Жарсыугъа, арт заманда башха информация асыры жайылгъандан, адетлерибиз бузула башлагъандыла.

Юйюрюмю юсюнден айтхада, юйдегили эртте болгъанма – университетде ючюнчю курсда окъуй тургъанда, биология факультетни студенти Акайланы Лиданы тилеген эдим. Аны атасын бла къарындашларын немислиле илишаннга салып ёлтюрген эдиле. Анасы уа Лиданы манга берирге сюймей эди: «Таулагъа ёрлеп айланнгандан сора иши жокъду»,- деген эди анга ким эсе да мени юсюмден. Мен ол заманда Ленинчи стипендия алгъанымы, Нальчик шахар Советни депутаты болгъанымы уа киши да сагъынмагъанды. Ол мени кёлюме бек тийген эди. Алай артда къайын анамы менден сюйгени болмагъанды.

Юй бийчеси Лида бла.

Кесими анамы да бек сюйгенме. Ич сёзюмю эгечлериме, къарындашларыма угъай, жаланда анга айтханма. Ол ёлгенинде, жюрегими бир тамыры юзюлгенча болгъан эдим.

Юй бийчем Лиданы мени, сабийлерибиз ючюн къайгъыргъанлай, бизден сора кёзюне жукъ да кёрюнмей кетип барады дуниясы. Мен а, студент жылларымдан башлап, альпинист экспедициялагъа, илму конференциялагъа, тыш къыраллы командировкалагъа барып, адамча юйде олтурмагъанма. Мени бек уллу муратым а, юйюрюмю бирге жыйып, солургъа барыргъады.

Ушакъны **ТИКАЛАНЫ Фатима** хазырлагъанды.

Саулукъ сакълауну игилендириу дайым эм башха салыннганлай турлукъду

(Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди).

Чеченланы Ануар да, медицинада урунңганланы Парламентни атындан алгъышлап, тутхан ишлеринде жетишимле тежегенди. Сора кеси башчылыкъ этген органны атындан Ботталаны Хадисге, Теммоланы Лейлягъа, Къумукъланы Жаннагъа, Марина Пазовагъа эм Лариса Игнатенкогъа Сыйлы грамотала бергенди.

Константин Храмов да ыспас сёзле айтханды: «Сиз бардыргъан магъаналы, къыйын ишигиз ючюн ыразыбыз. Сау болугъуз абаданланы, келлик тёлюню саулугъуна жууаплылыгъыгъызны ангылагъаныгъыз, кече – кюн деп къарамай, усталыгъыгъызгъа кёлюгюз бла берилгенигиз ючюн».

КъМР-ни Правительствосуну Сыйлы грамоталарына шахарладан бла районладан медицинада ишлеген он адам тийишли болгъанды.

Министр Ирма Шетова саулукъ сакълауда инновацияла амалланы, айлыкъ хакъны ёсдюрюуню, бёлюннген ахчаны кереклисича, тюз хайырланыуну, коллективлени усталыкъларын ёсдюрюуню, медицина организацияла хайыр тюшюрюр ючюн, жангы амалла излегенлерини юсюнден этгенди докладын.

Саулукъ сакълау министерство бла профсоюзланы сыйлы грамоталарына да бир къауум адам тийишли болгъанды.

Жыйылгъанланы концерт номерлери бла «Балкария» фольклор-этнография къырал тепсеу ансамбль, «Кабардинка» академиялы къырал тепсеу ансамбль, Текуланы Амур, Тимур Гуазов, Альмира Макоева эм бирси артистле къууандыргъандыла.

ЖАНГОРАЗЛАНЫ Нажабат.

Редакцияланы ишлерине-тийишли багъа

(Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди).

Правительствону атындан а жуналистлени Басма эм асламлы коммуникацияла жаны бла къырал комитетни председатели Игорь Дроздов алгъышлагъанды. Эки газетни тарыхлары бла къысха шагъарей этгенден сора ол КъМР-ни Правительствосуну сыйлы грамоталары бла саугъаланнганлагъа аланы бергенди. Анга «Заман» газетни жамаует-политика бёлюмюню редактору Текуланы Хауа да тийишли болгъанды.

Игорь Дроздов Османланы Хыйсаны алгъышлайды.

Ол кюн журналистлени алгъышларгъа бир заманда да болмагъанча кёп адам келген эди,бу иги ишге республиканы министерстволарыны бла ведомстволарыны асламысы къатышхандыла, алгъышлау письмоларындан сора да, бир къауум журналистлеге сыйлы грамотала, бюсюреу къагъытла да бергендиле.

Коллегаларын 90-жыллыкъ юбилей бла КъМР-ни Журналистлерини союзуну председатели Борис Мазихов, ГТРК-ны генеральный директору Людмила Казанчева, , «Кабардино-Балкарская правда» газетни баш редактору Арсен Булатов, «Минги-Тау» журналны баш редактору Додуланы Аскер, «Черекские вести» газетни баш редактору Чабдаров да алгъышлагъандыла, саугъалагъан да этгендиле.

Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченный Зумакъулланы Борис бла Халкъла аралы черкес ассоциацияны президенти Хаути Сохроков сахнагъа бирге чыкъгъан эдиле. Борис Мустафаевич республикада, андан тышында да атлары айтылгъан поэтлени, жазыучуланы да асламысы чыгъармачы ишлерини биринчи атламларын газетледе этгенлерин чертгенди. Хаути Хазритович а бу эки газет да халкъланы араларында биригиулюкге къуллукъ этгенлерин, ол шуёхлукъ ёмюрлюк боллугъун чертип айтханды. Ассоциацияны атындан бир къауум журиналистге сыйлы грамотала да бергенди.

Газетледе ишлегенлени эмда эки да баш редакторну- Атталаны Жамалны бла Мухамед Хафицэни Предпринимательлени ассоциациясыны президенти Пшикан Таов, Адыгеядан бла Сириядан келген къонакъла да алгъышлагъандыла. Адыгея Республиканы келечиси аны башчысыны атындан письмола, саугъала да бергенди.

Къарындаш Къарачай-Черкесде къонакъла да къуру къолланы бла келмегендиле. Ала «Заман» газетни баш редактору Атталаны Жамалгъа эмда «Адыгъэ псалъэ» газетни журналисти Евгения Ордоковагъа «Къарачай-Черкес Республиканы сыйлы журналисти» деген атла аталгъанларын билдиргендиле.

Чеченланы Ануар бла Сараккуланы Асият.

Сыйлы грамоталары бла газетледе ишлегенлени Уруну эм социальный айнытыу, Эл мюлк, Транспорт , Билим бериу, илму эм жаш тёлюню ишлери жаны бла, Экономика министерстволаны келечилери да алгъышлагъандыла, грамотала,саугъала да бергендиле. КъМР-ни Профсоюз организацияларыны биригиуюню председателини орунбасары Галина Егорова бла культурада ишлегенлени профсоюзларыны рескомуну председатели Марьяна Даова да журналистлени сыйларын кётюргендиле, бир къауум адамгъа, ол санда газетни баш редактору Атталаны Жамалгъа, РФ-ни профсоюзларыны белгисин бергендиле. Османланы Хыйса уа сыйлы грамотагъа тийишли болгъанды.

Нальчик шахарны администрациясы да бу ишден бир жанында къалмагъанды. Аны башчысыны орунбасары Жанатайланы Салим бир ненча адам грамотала бла саугъаланнганын билдиргенди. Адамланы иш бла жалчытыу жаны бла комитетде да журналистлени къыйынларын сансыз этип къоймагъандыла, кёплени саугъалагъандыла, бизни коллегабыз, «Заман» газетни социальный эм экономика бёлюмюню энчи корреспонденти Мокъаланы Зухураны да.

Жамауат организацияланы келечилери да газетчилеге жюрек ыразылыкъларын билдиргендиле.

Къууанчлы ингирни ахырында Атталаны Жамал, Мухамед Хафицэ да сёлешип, юбилейге келгенлени, ариу сёзлерин къызгъанмай айтханланы барысына да жюрек ыразылыкъларын билдиргендиле, ыспас этгендиле.

Байрам жырсыз, тойсуз болмагъаны да баямды. Бу жол ала кёп эдиле. «Балкария» фольклор-этнография, «Кабардинка» къырал тепсеу ансамбльле, Тёппеланы Алим, Гергъокъаланы Халимат, Мадина Мамбетова, Светлана Тхагалегова, Али Ташло, «Терк къазакъла», башхала да залдагъыланы къууандыргъандыла, кёллерин кётюргендиле.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.
Суратланы автор алгъанды.

Алгъышлаула

«Заман» газет чыгъып башлагъанлы 90 жыл толгъаны бла байламлы аны баш редакторуна бла коллективине тюрлю-тюрлю организацияладан бла коллегаладан алгъышлаула келгенлей турадыла. Бюгюн да аланы бир къауумун басмалайбыз.

Шуёхлукъну бла жарашыулукъну кючлендире

«Заман» газетни баш редакторун эмда саулай коллективин юбилей бла алгъышлайбыз, кийик саулукъ, чыгъармачылыкъ ишигизде жангы жетишимле, энчи жашаугъузда насып,тынчлыкъ-ырахатлыкъ тежейбиз!

Биринчи номерлеринден окъуна башлап, изданиягъыз малкъар халкъны бурун заманларындан, шёндюгюсюнден да хапар билдиргенлей тургъанды, ана тилни, миллет адет-тёрелени, маданиятны сакълаугъа эмда айнытыугъа себеплик этип келгенди, халкъны жашау нёгери болгъанлай къалады.

Газетни тарыхы-малкъар халкъны, битеу республикабызны тарыхыды. Ол, бола тургъан ишлени кёргюзтюу бла чекленип къалмай, кёп огъурлу башламчылыкъла да этгенди. Жамауатны сезимин къурауда, аны бирикдириуде, жаш тёлюню ёмюрлени теренинден келген адет-тёреледе, адеп-къылыкъгъа юйретиуде да къыйыныгъыз бек уллуду.

Редакцияны шёндюгю шуёх эм бирикген коллективи, штатдан тышындагъы корреспондентле, окъуучула да «Заман» газет бютюн сейирлик, магъаналы, керти окъуна халкъныкъы болурча этгендиле.

Малкъар халкъгъа, туугъан Къабарты-Малкъарыбызгъа хайырлы ишигизден къууаныгъыз! Республикада культураны айнытыугъа, миллетле аралы келишиулюкню бла шуёхлукъну сакълаугъа къуллукъ этгенигиз ючюн сау болугъуз!

«Алан» жамауат организацияны Советини таматасы **Беппайланы Суфиян**, аны орунбасары **Абшаланы Магомет**, исполкомну председатели **Жаболаны Жабраил**.

Усталыкъны школу

«Заман» газетни баш редакторун, коллективин эмда аны окъуучуларын 90-жыллыкъ юбилей бла жюрегимден къызыу алгъышлайма!

Къуралгъан кюнден бери да газетигиз республиканы, аны ара шахарыны къадары бла байламлы болуп келеди. Токъсан жылны ичинде ол бир ненча тёлюге усталыкъны аламат школу болгъанды.

Редакцияда ишлегенлеге саулукъ, насып, чыгъармачылыкъ хорламла тежейме! Окъуучуларыгъыз кёпден-кёп бола барсынла!

М. ОГУЗОВ,
КъМР-де Сюд департаментни управлениясыны таматасы.

Огъурлулукъну ниетлерин жаясыз

«Заман» газетни коллективин эмда сизни окъуучуларыгъызны аламат юбилей бла алгъышлайбыз!

Сизни изданиягъызны энчи борчу барды-ана тилни, бай адет-тёрелеригизни эмда маданиятыгъызны сакълаучусу болургъа. Ол не заманда да халкъланы аралрында шуёхлукъну, огъурлулукъну ниетлерин жайгъанлай келеди, окъуучуларыны битеу тёлюлерини ушакъ нёгери болгъанлай къалады.

Хурметли коллегаларыбыз! Бу байрам кюн сизге алгъыш эте, кийик саулукълу болуругъузну, ишигизден къууаныргъызны сюйгенибизни билдиребиз. Кёп жылланы ичинде жыйышдыргъан ахшы адетлеригиз сакълансынла, окъуучуларыгъыз бютюн кёп болсунла!

Б. ФИДАРОВ,
РСО-Аланияны Журналистлерини союзуну председатели, «Растзинад» газетни баш редактору.

Документле

Къабарты-Малкъар Республиканы Правительствосуну

БУЙРУГЪУ

2014 жылда 16-чы июньда **Нальчик ш. №372-рп**

1.Къабарты-Малкъар Республиканы Басма эм асламлы коммуникацияла жаны бла къырал комитетини коллегиясыны кёргюзтюлген къауумун къабыл кёрюрге.

2.Къабарты-Малкъар Республиканы Правительствосуну 2013 жылда 26-чы февральда чыгъарылгъан 113-рп номерли буйругъу кючюн тас этгеннге санаргъа.

Къабарты-Малкъар Республиканы Правительствосуну Председатели К.ХРАМОВ

Къабарты-Малкъар Республиканы Правительствосуну 2014 жылда 16-чы июньда чыгъарылгъан 372-рп номерли буйругъу бла къабыл кёрюлгенди

Къабарты-Малкъар Республиканы Басма эм асламлы коммуникацияла жаны бла къырал комитетини коллегиясыны

КЪАУУМУ

Дроздов И.П. - Къабарты-Малкъар Республиканы Басма эм асламлы коммуникацияла жаны бла къырал комитетини председатели (коллегияны председатели)

Атталаны Ж.Ж.- «Заман» газетни редакциясы» къырал казна учрежденияны баш редактору

Ахубеков Ш.А.-Къабарты-Малкъар Республиканы финансла министрини орунбасары

Ацканов Р.Х.- «Эльбрус китап басма» къырал казна учрежденияны директору

Бежанов Б.Ю. - Къабарты-Малкъар Республиканы Басма эм асламлы коммуникацияла жаны бла къырал комитетини председателини орунбасары

Бесланеев В.С.- «Терек-1» газетни редакциясы» муниципал учрежденияны баш редактору (ыразылыгъына кёре)

Булатов А.Х. -«Кабардино-Балкарская правда» газетни редакциясы» къырал казна учрежденияны баш редактору

Вороков В.Х. -«Нальчик» жамауат радиотелекомпания» ачыкъ акционер обществону генеральный директору (ыразылыгъына кёре)

Гыллыланы А.А.- Къабарты-Малкъар Республиканы Басма эм асламлы коммуникацияла жаны бла къырал комитетини председателини орунбасары

Дзугулов М.Х.-«Къабарты-Малкъар Республиканы асламлы информация органларыны учрежденияларыны ишлерине себеплик этген комплексли ара» къырал казна учрежденияны директору

Жиляев С.Н.- «Россейни телерадиобериулерини сети» федеральный къырал унитар предприятияны филиалыны - «Къабарты-Малкъар Республиканы радиотелебериулерини арасыны» директору (ыразылыгъына кёре)

Казанчева Л.Б.- «Телерадиобериулени битеуроссей къырал компаниясы» федеральный къырал унитар предприятияны филиалыны - «Къабарты-Малкъар» телерадиобериулени къырал компаниясыны» директору (ыразылыгъына кёре)

Мазихов Б.Б.-Къабарты-Малкъар Республиканы Журналистлерини союзуну правленини председатели (ыразылыгъына кёре)

Отарланы Р.А.-Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысыны кенгешчиси

Токмакова С.А.- «Жангылыкъланы «Къабарты-Малкъар» телеканалы» къырал казна учрежденияны директоруну къуллугъун толтургъан

Хафицэ М.М.- «Адыгэ псалъэ» газетни редакциясы» къырал казна учрежденияны баш редактору

Хашхожева Т.Б.- Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Жаш тёлюню, жамауат биригиулени эмда асламлы информация органланы ишлери жаны бла комитетини председатели (ыразылыгъына кёре)

ЖАН АУРУТУУ

Къачхынчыланы биринчи такъыйкъаладан окъуна къайгъыларын кёргендиле

Алгъаракълада Къабарты-Малкъар да Украинадан къачып келгенлени бир къауумун кесинде тутаргъа ыразылыгъын билдирген эди. Орта кюн Луганск областьдан Дондагъы Ростовха къачхан жетмиш тогъуз адам автобуслада бизни республикагъа келгендиле. Алагъа кече белинде Ставрополь крайны бла Къабарты-Малкъарны араларында чекде, Тамбукан кёлню жагъасында КъМР-ни власть органларыны къауму, Зольск районну жамауат администрациясыны башчысыны орунбасары Докшоков Исмаилны башчылыгъында тюбегендиле.

КъМР-ни урунуу эм социальный айнытыу министри Тюбейланы Альберт Украинада бара тургъан урушдан къачып келгенлеге тап онгла къурар муратда республиканы Башчысыны къуллугъун болжаллы халда толтургъан Юрий Коковну буйругъу бла оператив штаб къуралгъанын билдиргенди. Ол айтханнга кёре,«Нальчик» курортну санаторийлеринде 500 адамгъа жер жарашдырылгъанды. Алагъа керек болса, психология, медицина болушлукъ да этилликди, культура программа да жарашдырылгъанды. Ала мында къаллай бир заманны турлукъларын алыкъа белгисизди. Алай 1-чи сентябрьге дери къалсала уа, сабийлени окъутуу жаны бла да мадарла этилликдиле.

Къачхынчыланы биринчи къауму Калмыков санаторийни корпусларындан биринде тохтагъанды. «Кавказда къонакъ къаллай бир турса да, анга кет деп айтхан адет жокъду. Бизге келгенле мында къаллай бир керек болса да, аллай бир жашарыкъдыла.Къабарты-Малкъарда къалыргъа сюйген болса да, аны да федеральный законнга кёре оноуун этербиз. Ишге тохтар эдим дегеннге да амал табылыр»,-дегенди Тюбейланы Альберт.

Министр, тышындан келгенлени кеслерине жашаргъа чакъыргъан юйюрле да кёп болгъанларын айтып, ол тюрлю амал да эсге алыныргъын чертгенди. Оператив штаб къачхынчыланы асламысы келип тохтагъан Ростов областьны администрациясы бла дайым да байламлыкъ жюрютеди, кесини ишин да анга кёре къурайды,дегенди.

Тюбейланы Альберт Украинада бара тургъан урушдан къачып келгенле бла.

Ол кюн Украинадан келген къачхынчыланы документлерин жарашдырыр ючюн деп, санаторийге Федеральный миграция службаны Къабарты-Малкъарда Управлениясыны къуллукъчулары баргъандыла. Алайда окъуна хар бирини тукъумун жазгъандыла. Къонакълагъа кёгетле, конфетле, къалачла, татлы эмда гара суула да элтгендиле.

Келгенлени асламысы тиширыуладыла эмда сабийледиле. Ала топ-окъ атыла тургъанлай, юслерине кийген кийимлери бла къачып келгенлерин айтадыла. «Мен къызымы, туудукъларымы алып къачханма. Киеуюм а анда ополчениядады. Биз тынчырахат жашап тургъан жерибизде, эсибизде да болмай тургъанлай, топла атдырып, юйлерибизни чачып башлагъандыла. Аллай бир чачдырыудан сора, къачып, къоншуларыбызгъа баргъан эдик. Сабийле асыры къоркъгъандан, жиляп, тохтаялмай эдиле. Анда къалгъан жашларыбызгъа, баш иелерибизге бек жарсыйбыз»,- дейди Татьяна.

-Мени баш ием, къарт анам да анда къалгъандыла. Анам жеринден теберге унамагъанды. Уллайгъанла сюймейдиле кёп жылланы жашап тургъан юйлеринден кетерге. Биз анда властьлагъа керек тюйюлбюз. Ала бизни адамгъа да санамайдыла. Биз оруслула, кеси тилибизде сёлеше эсек, сепаратистлебиз, террористлебиз. Тёрт миллион адам террорист боламыды.

Болсада бизни бла бирге бери украинлыла да келгендиле. Нек дегенде анда атдыргъанларында, оруслуса, украинлыса деп киши да сормайды. Биз чачдырыула башланнганда къачханбыз, энди уа хар затны да жер бла тенг этген болурла. Къачалмагъанланы уа жоллары кесилгенди. Аллах насып берсе, жанлары сакъланыр. Жарсыугъа, анда алыкъа да къартла, сабийле да кёпдюле»,-дейди Ольга Юрова.

Онтёртжыллыкъ Елена Юрова уа,кёз жашларын сыйпай: «Анда асыры атдыргъандан, кече уяннган эдик. Бизни башыбыздан самолётла да бомбала атадыла. Къайры атдыргъанларына къарагъан да этмейдиле. Атабыз ополчениядады, аны ёлтюрген этерикдиле деп бек къоркъама»,-дейди.

«Бизге бомбаланы атдырып башлагъанларында, юйюбюзню къабыргъалары къалтырай эдиле, ол жерли эллилени уа илишаннга тутуп атдыргъандыла.Кесибиз къолубуз бла ишлеген юйюбюзню, ишибизни, школну къоюп къачханбыз. Быллай кюннге келирбиз деб а кимни эсинде бар эди», -дейди жашауу келген тиширыуладан бири.

«Бек уллу къыйынлыкъды бу иш. Юйюбюзден юсюбюзде болгъан затларыбыз бла, бирле уа чарыкълары бла окъуна чыгъып кетгенбиз. Энди не этерикбиз. Украинада байла, бийле граждан уруш ачарла деб а кимни эсинде бар эди»,-деп жиляйдыла къачхынчыла.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.
Суратланы автор алгъанды.

Фронт жолла

Ётгюр тасхачы

Кёкге жолу жабылгъан эди

Атасы Солтанбек Къумукъну эркелетип ёсдюрмегенди. Сабийлей окъуна юй жумушлагъа жараргъа юйретгенди. Алай билимсиз къалмасын деп да къайгъыргъанды. Жаш кеси да окъургъа бек сюйгенди. Аны биринчи устазы ким болгъанына уа сейир этериксиз – Энейланы Магомет! Аны атасы Алий эфендини Булунгуда юйю болгъанды. Ол, баласын да биргесине алып, ары терк-терк бара тургъанды.

Къоншуда Аккайланы Солтанбек бла шуёхлукъ жюрютгенди, анга къонакъгъа Магометсиз бармагъанды. Артда айтхылыкъ революционер боллукъ, битеу Север Кавказгъа аты айтыллыкъ Эней улу Магомет юйретгенди гитче Къумукъчукъну харф танырыгъа.

Ол лётчик болургъа бек сюе эди. Байсолтанланы Алим бла бирге Нальчикде аэроклубха жюрюгенди. Анда окъууларын бошап, жашла Ейск шахарда аскер училищеге кирирге бардыла. Анда тенгиз авиациягъа лётчикле-истребительле хазырлай эдиле. Байсолтан улу аскер врачланы комиссиясындан чырмаусуз ётдю. Къумукъну уа кёкге жолун ахыры бла кесдиле. «Авиацияда къуллукъ этерге жарарыкъ тюйюлдю», - дедиле комиссияны членлери бир ауздан.

Биринчи аскер буйрукъ

Юйге къайтханлай, Аккай улун аскерге чакъырдыла. Кёп да бармай а Финляндия бла уруш башланды. Декабрь ай эди. Юшютюпмю къояды дерча сууукъ. Тамата сержант Аккайланы Къумукъну башчылыгъы бла разведчиклени уллу болмагъан къауумуна аланы полкуна къажау тургъан душман аскер бёлюмню топ, миномёт, пулемёт точкалары къалайлада орнатылгъанларын тохташдырыргъа буйрукъ бериледи.

-Жаугъа кесигизни эслетмезге сакъ болугъуз, сермешге кирмезге кюрешигиз, - деп эсгертген эди командир, аланы ашыра туруп. Болсада разведчикле белгиленнген жерге жеталмадыла. Жолларын финнли «кукушкала» кесгендиле.

Командир ол болгъан къадарда, Къумукъ бир мадар этерге керек эди. Башына кёп тюрлю затла келедиле, алай аладан къайсысын сайласын? Заман а сакълап турмайды, ашыкъдырады. Терек башларына кёз къакъмай къарайды. Анда олтургъанла да ташла тюйюлдюле, къымылдамай турмазла, деп ойлайды. Ахырында бир терекни кесеги силкиннгенин эслейди.

Къумукъ, нёгерлерин къарда жатханлай турургъа къоюп, сюркелип барып, ол битимни тюбюнде сюеледи. Къоркъуулу иш эди ол. Алай тасхачы башха амал тапмагъанды. Финнли, айхай да, аны эслемей къоймагъанды. Терекден тыншчыкъ тюшюп, совет аскерчини юсюне секиргенди. Душманны алай этерин сакълап тургъан Къумукъ– къарыулу, тутушууну кёп тюрлю амалларын да билген жаш – «кукушканы», тюпге уруп, богъурдагъындан басып, онгсуз этгенди. Аны полкну штабына сюрюп келгенди. Жесир бизни командованиягъа керекли затланы билдиргенди. Ол Аккай улуну биринчи «тили» эди. Аны ючюн алгъан «За боевые заслуги» майдал да – биринчи саугъасы.

Новороссийск ючюн сермешледе

Фронтну къалайында уруш этеригин солдат кеси сайламайды, къайда керек болса, аны ары жибередиле. Биринчи кере жаралы болуп, госпитальдан чыкъгъандан сора старшина Аккайланы Къумукъ жангы къуралгъан, Новороссийск шахарны къорууларгъа буюрулгъан 318-чи жаяу аскер дивизиягъа келеди. Ол заманда Къумукъ жау бла сермешледе чыныкъгъан, разведка ишде сынауу болгъан, ёшюнюнде майдал жылтырагъан эди. Аны себепли уа мында да аны разведка ротагъа аладыла. Бёлюмню аскерчилери чынтты жигитлеча сермешгендиле. Сау жылны ичинде гитлерчиле бу дивизия бегиннген жерде алгъа бир атлам эталмагъандыла.

Аккай улуну, разведка къауумгъа башчылыкъ эте, уруш ёртенни чыхырына кирмеген кюню хазна болмайды. Немислиле да осал солдатла тюйюл эдиле, уруш этерге усталыкълары белгилиди. Аны себепли уа аладан «тил» алыу къыйын да, къоркъуулу да иш эди. Ол хыйсапдан сайлагъандыла разведка бёлюмледе къуллукъ этерге къарыулу, ётгюр, кишиликлери болгъан жашланы. Къумукъ да аллай эди. Аны разведка къаууму бир жол юч немислини жесирге алгъанды: эки солдатны бла бир офицерни. Аны биринчи саугъасына «За отвагу» майдал къошулгъанды.

Мен билип, Новороссийскни къоруулагъанланы араларында таулуладан яникойчу Къойчуланы Иосиф, къашхатаучула Батчаланы Масхут бла Мамуколаны Тембот, акъ суучу Кючмезланы Абдулла болгъандыла. Мен аланы хар бири бла (Кючмез улудан къалгъанлары) бла ушакъ этгенимде, бири да сагъынмагъанды анда таулу кёргенме деп. Баям, тюбешген болмаз эдиле. Урушда жерлешлерин излегенми эди къайгъы?!

Сёз ючюн, Черкесланы Сарыбий бла Кючюкланы Магомет бир кезиуде бир полкда къуллукъ этгенлерин уруш бошалып кёп жыл озгъандан сора билгендиле. Ары дери бир бирлерин ёмюрде да кёрмеген жангы нёгерле чыгъадыла. Къыйынлыкъны, къоркъуулукъну аллында къарындашлача болуп къалгъанла. Аккай улуну разведкачы жолдашлары оруслу жашла эдиле. Нёгери ючюн жан берирге хазырла.

Цемес богъазны жагъасында сермешледе Аккайланы Къумукъ бла Кючмезланы Абдулла жолукъгъандыла. Не сёз, къууаннгандыла, къучакълашхандыла. Ала бир бирлерин Нальчикде педтехникумда окъугъан заманларындан бери таный эдиле. Кёп бармай ахыры бла айырыллыкъларын а къайдан биллик эдиле.

Десант бла - Къырымгъа

Совет Союзну Жигити генерал-майор Гладков башчылыкъ этген 318-чи жаяу аскер дивизияны, десант дивизиягъа тюрлендирип, Къырымгъа тюшюрюрге буйрукъ болду командованиядан. 1943 жылда ноябрьде десантчыла, Керчь богъаздан ётюп, Эльтиген деген чабакъчы посёлканы къатында плацдармда бегинирге керек эдиле.

Уллу болмагъан кемелеге эм катерлеге минип, кече къарангысы бла жолгъа чыкъдыла. Старшина Аккай улу кесини тасхачылары бла бирге алда баргъан катерде орнашхан эди. Сууукъ жел бетни кюйдюреди, тенгиз толкъунла катерни чайкъалтадыла, бир-бирледе суу тамычыла палубада сюелгенлени юслерине да жетедиле.

Насыпха, десант хатасыз къутулду Къырым жагъагъа. Къанлы сермешле башландыла. Гитлерчиле кюн сайын бир ненча кере чабыуул этедиле къызыл аскерчилеге. Алай хар жол сайын, кёп адамларын къырдырып, артха кетедиле. Фашист самолётла плацдармны бомбала бла аяусуз урадыла, немислиле топладан бла миномётладан тохтаусуз от ачханлай турадыла. Болсада десантчыланы артха тепдиралмайдыла. Ала Эльтигенде къурч къала болуп сюелген эдиле.

Жыйырма алты кюнню бла кечени баргъанды алайда ёлюм сермеш. Къара тенгизни боюнунда узунлугъу юч, кенглиги бир бла жарым къычырым болгъан гитче жерчик от болуп къалгъан эди. «Жаннган жер» деп бош айтмагъандыла Эльтигеннге. Десантчыланы жигитликлерини намысларына артда ол элге Героевское деп атагъандыла.

Ол сермешлеге таулу жашла Аккайланы Къумукъ бла Кючмезланы Абдулла тири къатышхандыла. Жаханим отундан сау чыкъгъандыла. Жарсыугъа, Севастополь ючюн сермешде экинчи жан бергенди. Къумукъ, аны кеси къолу бла асырап, жерлеши, шуёху ючюн фашистлеге дерт жетдирирге ант этгенди. Сёзюне кертичи да болгъанды.

Карпат таулада Аккай улуну разведка къаууму немислиле бла ачыкъ сермешге кёп кере киргенди. Чехословакияда Кошице шахарны къатында 1330 тарих бла белгиленнген сыртда аны аскерчилери рота чакълы бир фашист солдатны жокъ этгендиле.

Уруш жолла бла Прагагъа жетгинчи, ол этген жигитлик ишлени барын санап турсакъ, газет статья угъай, китап болур. Махтаулукъну ючюнчю даражалы орденлери, «За отвагу», «За боевые заслуги», «За взятие Берлина», «За освобождение Праги» майдалла бла, юсюне аты жазылгъан керох бла да саугъаланнганын а айтыргъа керекди.

Аты унутуллукъ тюйюлдю

Аскерден къайтып, Къумукъ юйдегилерин Орта Азияда Къызыл-Къыя шахарда тапханды. Мында анасы, ыннасы, къарындашы, эгечи да ачдан ёлгенлерин билгенде, жюреги жарылыргъа жетгенди. Болсада кёпню кёрген солдатны ачыу сындыралмагъанды. Ол кёмюр къазгъан шахтада горный мастер болуп ишлегенди, туугъан жерине къайтхынчы. Аккай улу башчылыкъ этген бригада алчы жерни сыйыртмагъанды.

Анда танышханды Абезехланы тукъумдан ариу къыз Назифа бла. Ала ёсдюрген он сабийни арасында инженерле, медикле, устазла, шахтачыла да бардыла.

Тиширыу Ана махтаулукъну орденини юч даражасы бла, Жигит ана орден бла, СССР-ни Баш Советини Президиумуну Сыйлы грамотасы бла саугъаланнганды.

Кёчгюнчюлюкден къайтхандан сора Къумукъ юйюрю бла Бедикде тохташханды. Совхозда ишлеп тургъанды. Элде эм Элбрус районда да аны намысын-сыйын бийикде жюрютгендиле, адамлыгъына уллу багъа бичгендиле. Мюлкню ол замандагъы директору Черкесланы Георгий да анга хурмет этгенди, ариу кёргенди. Бедикни бир орамына аны аты аталгъанды. Элни ортасында урушну ветеранларына салыннган эсгертмеде тукъуму жазылыпды.

Аккайланы Солтанбекни жашы Къумукъ 1998 жылда дуниядан кетгенди. Малкъарны жигит уланларындан биринича, аты халкъы бла бирге жашарыкъды.

ТАУБИЙ улу А.

Жигитлик эм жигерлик

Къыралыбызгъа жау чапханда...

Ата журтубузгъа фашист Германия чабыууллукъ этгенде, Тёбен Чегемни жашлары да къолларына сауутла алып чыкъгъандыла, аны къоруулай. Элден Экинчи дуния урушха юч жюз бла жыйырма адам кетгенди. Ала жанларын-къанларын аямай сермешгендиле къанлы душман бла. Аланы араларында Занкишиланы Саламгерийни жашлары да болгъандыла.

Ала анадан ёксюз болгъанларында, Хасаннга онеки жыл бола эди. Тамата къарындашы Хусей этеди анга билеклик. Ол а элде комсомолгъа биринчилени санында киргенледен эди. Бир бёлек замандан аны райкомда бёлюмню таматасына саладыла, ызы бла секретарына да айырадыла. Ол заманда Хасан мектепде окъугъанды. Комсомолчуланы юслеринден къарындашы айтхан хапарлагъа уллу эс буруп тынгылагъанды, кеси да бир къауум ишлеге къатыша тургъанды.

Алай 1941 жылны жайында къуру аланы угъай, битеу халкъны да жашауу тюрленди. Хусей биринчилени санында кеси ыразылыгъы бла фронтха кетеди. Бир кесекден а Хасан да, къолуна сауут алып, Ата журтун къорууларгъа сюеледи. Къарындашла бир фронтда болмагъандыла, алай бир бирлери бла байламлыкъны юзмегендиле. Къагъыт жазып, бир бирге кёл этдире, къазауат бардыргъандыла къанлы душман бла. Письмоларында Хусей ит фашистле тюп этилликлерине, Ата журт жаудан азат боллугъуна бир ишекли болмагъанын юсюнден жазгъанды.

Ол айтханча да болгъанды, фашизм туугъан жерибизде тамырланалмагъанды, ууатылгъанды, къойдюрюлюп, думп этилгенди. Алай Хусей ол кюннге жеталмагъанды. 1943 жылны июль айында душман огъу жашны жашауун юзгенди, аны бла бирге уа битеу иги умутларын да. Къарындашыны ачы хапары Хасаннга да жетеди. Аны ючюн, фашист малгъунла ёлтюрген нёгерлери ючюн да, жаудан дертин ала, ол бютюнда къаты къазауат этеди. 1943 жылны къыйын кюнлеринден биринде Коммунист партиягъа да киреди.

Занкишиланы Хасан.

Ол Тамань тийресинде болгъанды. Сермешиуню хорлам бла бошар ючюн, душман бийлеп тургъан дуппурну къолгъа алыргъа керек эди. Ол борч Хасан къуллукъ этген бёлюмге буюрулады. Фашистле ол тёбени къаты къоруулайдыла. Ол бир ненча кере къолдан-къолгъа ётеди. Ахырында аны бизни аскерчиле къолгъа этедиле. Алайда кюреш бир кесек селейген кезиуде Хасан партиягъа алыннганды.

Сермешледен биринде тамата сержант Занкишиланы Хасан командирлик этген топ расчётха фашистле женгил танкладан бешисин жибередиле. Алай бизникиле аладан ючюсюн чачдырадыла, экиси уа артха буруладыла.

Къаты сермешледен сора 1943 жылны октябрь айында совет аскерле Тамань жарым айрыкамны душмандан азатлайдыла да, Керчь богъазгъа чыгъадыла. Андан ётерге, плацдармны иелерге эмда анда чабыууллукъну башларгъа буйрукъ бериледи. Къоргъашин жауун тохтаусуз жауа тургъанлай, бизни аскерчиле суудан ётедиле эм душманла орналгъан жерге чабадыла, къаты къазауатдан сора аланы жарым айрыкамдан артха атадыла.

Хасан да 75-чи энчи истребитель батальонну къауумунда ма ол демлешлеге къатышханды. Бизни жерлешибиз, андан сора да, кёп къаты сермешледе болгъанды. Къыркъ тёртюнчю жылда ол Сапун-Гора деген жерни, Белоруссияны, Польшаны азатлаугъа къатышханды, Восток Прусияда сермешгенди, къазауатны Эльбада бошагъанды. Уллу Ата журт урушну кезиуюнде этген батырлыгъы ючюн «Кишилиги ючюн», «Кавказны къоруулагъаны ючюн», «Кенингсбергни алгъаны ючюн» эм башха майдалла бла да саугъаланнганды.

Мамыр жашаугъа къайтхандан сора Жанкиши улу Тёбен Чегемни эл Советини исполкомуну председатели, Калмыков атлы ара мюлкню партия комитетини секретары болуп да ишлегенди. Аны урунууда жетишимлерине да уллу багъа бичилгенди. Ол Октябрь Революцияны ордени, «Жигер урунууу ючюн», «В.И.Ленин туугъанлы 100-жыллыгъыны намысына» деген майдалла бла да саугъаланнганды.

ТУУДУЛАНЫ Борис.

САГЪЫШЛА

Аз санлы халкъымы Хорламгъа аслам къошумчулугъу

Мен фашист Германияны ууатыугъа къатышхан кёп таулу жашланы юслеринден материалла жазгъанма. Бюгюн аладан хазна сауу жокъду. Шёндюге дери ол затны юсюнден сагъыш этмеген бир сейир шарт келгенди акъылыма. Аз санлы малкъар халкъны уланлары къалай жетишгендиле Экинчи дуния урушну бек уллу сермешлерини барына да къатышыргъа ?!

Кёп жерлешлерибиз къазауатха 1941 жыл 22-чи июньда киргендиле. Чекчи заставаны начальниги Къулбайланы Къубадий, танкчы Эфендиланы Ислам, Брестни гарнизонунда къуллукъ этгенле - туугъан къарындашла Къулбайланы Юсюп бла Мажау, дагъыда башха таулу жашла урушну биринчи кюнюнде жоюлгъандыла.

Совет Союзну Жигити Байсолтанланы Алим, тенгизчи лётчик-истребительле Керменланы Магометгерий, Черкесланы Къонакъ Ленинградны фашист авиациядан къоруулагъандыла. Артиллерист Геляхланы Исхакъ, лётчикле Чеченланы Жамал, Гайыланы Мухтар, жаяу аскерчиле Къулбайланы Элбай, Анахаланы Магомет, Аттоланы Харун эм башхала Москва ючюн жигитлеча уруш этгендиле. Политрукла Бештокъланы Магомет бла Жеттеланы Исмайыл гитлерчиле бла сермешледе кишиликни юлгюсюн кёргюзтгендиле. Айтхылыкъ Доваторну атлы аскер дивизиясыны къауумунда, Москваны къоруулай, Чеченланы Билял жан бергенди. Танк батальонну командири Залийханланы Магомет 1941 жылда 7-чи ноябрьде Къызыл майданда параддан тюзюнлей фронтха кетгенди ара шахарыбызны къорууларгъа.

Сталинград! Чыдамлыкъны, кишиликни, жигитликни белгиси! Таулу жашла Донну эм Волганы жагъаларында да сермешгендиле душман бла. Жаяу аскер ротаны командири, тамата лейтенант Холамханланы Магомет, офицерле Теммоланы Юсюп бла Мусса, миномёт батареяны командири, капитан Бёзюланы Ахмат, полкну комсоргу Черкесланы Сарыбий, танкланы атыучу топну командири, тамата сержант Къудайланы Шамшудин, марауччу Ахшаякъланы Биязулкъа, рядовой солдатла Мисирланы Шаухал, Хоханаланы Беттал, Расулланы Мурадин эм кёп башха малкъарлы жашла фельдмаршал Паулюсну айырмалы 6-чы армиясын ууатыугъа къатышхандыла.

Орёл, Белгород, Харьков, Курск шахарланы тийрелеринде болгъан къанлы сермешле Уллу Ата журт урушну тарыхына «Курск сермеш» деген аты бла киргендиле. Ол фашист аскерлени жангыдан Москвагъа ёшюн ургъан кезиулю операциялары болгъанды. Гитлерчи командование алайгъа кёп кюч жыйышдыргъан эди: айырмалы аскерлерин, жангы техникаларын - «тигр» эм «пантера» танкларын, «фердинанд» самоходкаларын.

Курск сермеш, 1943 жылда 5-чи июльда бшланып, 28-чи августха дери баргъанды. Анга къатышханладан эшитгенме алайы жаханим отуна айланнганын, анда акъылдан шашханла да болгъанларын. «Освобождение» фильмде кёргюзтюледи: майор Максимов, башы къатышып, къайры баргъанын билмей, гитлерчилени ичлерине кирип къалгъанын...

Ма ол къыямадан бир жанында къалмагъандыла бизни жерлешлерибиз да. Разведка взводну командири, лейтенант Орусбийланы Ануар кесини солдатлары бла бирге анда кёп фашистни ол дуниягъа ашыргъанды, ауур жаралы болуп, бир ненча айны госпитальда жатханды. Башында аты айтылгъан Къудай улу Шамшудин, топну расчётунда жангыз кеси къалып, юч «тигрни» жокъ этгенди. Совет Союзну Жигити деген атха кёргюзтюлгенди, алай анга Алтын Жулдузну «къызгъаннган» эдиле. Сылтауу белгилиди.

Июльну 12-чи кюнюнде Белгород областьда Прохоровка элни къатында Экинчи дуния урушну бек уллу танк сермеши болгъанды. Анга юч къашхатаучу жаш къатышхандыла: Мамуколаны Тембот, Уяналаны Алим, Гажонланы Солтан-Хамит. Темботну (бюгюн сауду) бла Алимни андан хатасыз чыгъаргъа насыплары тутхан эди. Солтан Хамит а къалгъан эди сермеш баргъан аулакъда...

Къара тенгиз флотну авиациясыны къауумунда лётчик-истребитель Бёзюланы Мухарбий, Новороссийск эм Севастополь ючюн лейтенант Кючмезланы Абдулла, тенгизчи жаяу аскер взводну командири, лейтенант Къойчуланы Абдуллах эм башха таулу жашла жан-къан аямай уруш этгендиле, Одессаны эм Севастопольну къоруулагъандыла.

Яссы-Кишинев операцияны уллу стратегия магъанасы болгъанды. Аны кезиуюнде Румыния эм балкан къыралла фашист зорлукъдан азатланнгандыла. Анга къатышхан Уяналаны Ануар бла Алим майдалла бла саугъаланнгандыла. Токумаланы Таукеш Румынияны жеринде асыралгъанды. Одерни жагъаларында эм Берлин ючюн баргъан сермешле Уллу Ата журт урушну ахыр операциялары эдиле. Чеченланы Шамил, Батчаланы Мута, Рахайланы Таубий, Элсюерланы Кёккёз, дагъыда кёп башха таулу жашла рейхстагны къабыргъаларында атларын жазгъандыла.

Малкъарлыла Украинаны тюзлеринде эм Белоруссияны агъачларында партизан отрядлада сермешгендиле германлыла бла. Белоруссияда Кутузов атлы партизан бригаданы комиссары Къулчаланы Махти, партизан ротаны командири Киштикланы Магомет Къызыл Байракъны орденлери бла саугъаланнгандыла. Партизан отрядда уа аллай уллу саугъагъа тийишли болур ючюн, керти да уллу жигитлик этерге керек эди.

Аты саулай къыралгъа белгили «Сильные духом» китапны автору Медведевни партизан отрядында огъары малкъарлы жаш Цаколаны Мустафа пулемётчу болгъанды. Ол аты таурухлада жюрюген тасхачы Николай Иванович Кузнецов бла бирге кёп кере баргъанды аскер борчну толтурургъа. Отрядны комиссары Стехов Улбашланы Алимге жиберген письмосунда былай жазгъанды: «Солургъа Сталинград сермешге къатышхан фашист офицерлени келтирип келген поездни, Сарны шахарда тыйып, муру-чуру этген партизанладан эм гитлерчи офицерлени къыргъан пулемётчуладан бири Цаколаны Мустафа болгъанына толу шагъатлыкъ этеме». Аны жигитлигини юсюнден украин тилде басмаланнган «Отряд особого назначения» деген китапда да айтылады.

Османланы Магометни (Темирбашны) атын эшитмеген адам болмаз бизни тау эллерибизде. Ол юч урушха къатышханды. 1914 жылда кеси ыразылыгъы бла австрия-герман фронтха кетгенди. 1918-1919 Север Кавказда деникинчиле бла сермешгенди. Уллу Ата журт урушда жесирге тюшгенди. Андан къачып, Югославияны партизанларына къошулгъанды эм ала бла бирге гитлерчи фашистлеге къажау кюрешгенди. Батчаланы Хажи-Даут, Къудайланы Магомет эм дагъыда бир къауум таулу жаш француз сопротивлениясыны сатырларында уруш этгендиле Гитлерни аскерлери бла.

Мени муратым бу статьяда таулу жашла совет-герман фронтну бек кюйсюз сермешлерини барына да къатышханларын эм Хорламгъа тийишли юлюш къошханларын белгилерге эди. Сёзсюз, мен жюзден бирин да айталмагъанма. Кёбюсюнде жаланда кесим таныгъанланы эм сау заманларында ушакъ этгенлерими атларын эсгергенме.

КЪУЛБАЙЛАНЫ Алий.

ЭСГЕРИУЛЕ

Къазауатны бителмеген жаралары

Мен «уруш» деген сёзню биринчи кере эшитгенимде, аны магъанасын ангыламай эдим. Алай жашларын, къарындашларын фронтха ашыра туруп, эллилерими сарнагъанлары уа бюгюн да къулагъыма эшитилгенлей турады.

Огъары Бахсан ол кезиуде тау эллени бек уллуларындан бири болгъанды. Андан а 1941 жылдан башлап кюн сайын энди жете келген жашла, жыл санлары келген кишиле къазауатха кетгендиле. Ала барысы да элни ортасында ныгъышдан ат арбалагъа минип атланнгандыла. Кёп эгечле, чачларына узалып, тобукъларын тюйюп, кетип баргъан арбаланы ызларындан чабыучулары эсимдеди.

Жиляулу болсала, не этерик эдиле. Атамы къарындашы Дондуну юч жашын да алай ашыргъан эдиле тукъумну къызлары, жангыз эгечлери Хадижат бла бирге. Адырахман элде биринчи автомашина жюрютген шофёр эди. Алыкъа юйюр къурамагъан адам. Аны тамата къарындашы Мамманы уа ол кезиуде юй бийчеси ёлюп, юч гитче сабийге къарап тургъанлай, аланы да сан этмей, алып кетдиле.

Ол къазауатха тебирей туруп, къуру юйде атылып къалгъан 2-жыллыкъ Балкъызчыкъгъа, 7-жыллыкъ Шамкъызгъа, 10 -жыллыкъ Жамалгъа не этерге билмей, тёгерегине амалсыз болуп къарагъанын мен кесим кёргенме. Не кюн урушха кетди, андан сора шартлы хапар келмеди. Суугъа тюшген ташча жокъ болду. Балалары уа жан кечиндирирге кюрешедиле. Жамал бла Шамкъыз кёчгюнчюлюкде Алма-Атада, ёксюзлюкню ачы гыржынын чайнай, баш кечиндирдиле. Балкъызчыкъны уа, анасыны эгечи Къабартыда Сасиковлада эрде эди, кесине алгъан эди да, Кавказда къалды.

Атамы башха тамата къырандашы Жижиуну кичи жашы Азий юйленмей кетген эди да, андан да сауду, ёлгенди деген хапар болмады. Аны таматасы Хабибуллах, партизан болуп, фашистлени къолларына тюшген эди да, 1943 жылда Нальчикде Прохладнагъа баргъан жолну къатында илишаннга салыннганланы арасында зорлукъ сынап ёлгенди.

Аны юсюнден анам быллай бир жарсыулу хапарны кёлю толуп айтыучу эди. Немислиле Хабибуллахны бла аны нёгерлерин - комсомолчу жашла Батчаланы Исмайылны бла Абдуллаланы Гопайны - ат арба бла Нальчикге алып бара эдиле. Анам бла Хабибуллахны эгечи Зулихат аланы ызларындан жиляп бара болгъандыла. Тёбен Чылмасда Бахсан черекни юсю бла ётген кёпюр бузулуп, арба суу бла ётерге керек эди да, фашистле, атланы тууарып, аланы орунларына юч партизанны жегип, арбаны суудан алай ётдюртгендиле.

Атамы ючюнчю къарындашы Жюнюсню жангыз жашы Мусса, 1938 жылда аскерге чакъырылып, урушну башындан ахырына дери сермешгенди. Зенитчик болгъанды, кёп фашист самолётну агъызгъанды. Насталаны Сохтаны жашы Владимир айтханнга кёре, Сталинградда аны аты бла юй болгъанды. Баям, ол нёгерлери бла ол анда орналып, душманны кёкге кётюрюлген самолётларыны барыр жолларын къысхартып тургъан болур эди.

Мусса 1946 жылда Жамбулда анасыны, эгечлерини къолунда жашагъанды, школда устаз болуп ишлегенди. 1957 жылда туугъан журтха къайтханыбызда, Огъары Бахсанда орта школну жангыртып, анда кёп заманны ичинде сабийлеге билим бергенди. Артда эл Советге башчылыкъ этгенди.

Анамы къарындашы Башийланы Жамболатны жашы Исмайыл школда устаз болуп ишлей тургъанлай, аскерге 1938 жылда чакъырылгъанды. Польша бла чекде къуллукъ этгенди. Ахыр письмосунда былай жазгъанды: «Юйге къайтыргъа кёп къалмагъанды. Аскер бёлюмню командири Кавказ кийимлени киерге бек сюеди. Жамычы бла башлыкъ этип ийсегиз, мени алгъаракъ окъуна жиберликди юйге...».

Письмону алгъанлай окъуна, анасы Буба (Теуаланы къызлары), эгечи Жамий эм жууукъла жыйылып, Исмайылны тилегин кече жатмай толтурдула. Арада ыйыкъ озгъунчу жибердиле. Ол кюнден сора кёп да бармай уруш башланды, Исмайылдан хапар келмеди.

Битеу тукъумубузну алып айтсагъ а, жыйырмагъа жууукъ жаш Ата журтну душмандан къорууларгъа тири къатышхандыла. Ол санда Аттаны жашы Юсюп урушда этген жигитликлери ючюн Совет Союзну Жигити деген атха эки кере кёргюзтюлгенди. Миллети кёчгюнчюлюк сынагъаны себепли ол атдан къуру къалгъанды.

Саулай Огъары Бахсандан эки жюзге жууукъ жаш кетген эдиле Уллу Ата журт урушха. Аладан 98-си къазауатдан къайтмай къалгъанды. Аланы арасында Ботталаны Исхакъны тёрт жашы, Жаппуланы Супуйну юч жашы бирден жоюлгъандыла.

Къанлы уруш ненча юйюрге бушуу келтирди. Къаллай бир ананы таралтды, эгечлени сарнатды, келинни тул къойду, сабийге ёксюзлюк сынатды. Аллай бир къыйынлыкъ саулай дуниягъа окъуна къалай сыйыннган болур эди. Бюгюн-бюгече да аны сарыны тохтамайды. Фашизм жер жюзюне аллай бир жарсыу бергенди. Аны унутхан бек къыйынды. Аллайла уа кёрюне башлагъандыла. Битеу адам улу алагъа къажау сюелирге керекди.

ТЕММОЛАНЫ Мухадин.

Премьера

Къарауучуланы жюреклерине жетген фильм

Бу кюнледе республикада жашагъанланы, къонакъланы да Къырал концерт залда «Из рода Чемерзиных» деген документли фильмни премьерасына къараргъа онглары болгъанды. Ол белгили балерина, художник, скульптор Людмила Черинаны жашау эм чыгъармачылыкъ жолуну юсюнденди. Белгилисича, тепсеучюню атасы черкес бийледен, анасы уа французлу акъсюек интеллигенциядан эди.

Людмила Казанчева.

Аны автору ВГТРК «ГТРК Кабардино-Балкария» каналны башчысы Людмила Казанчевады, режиссёру Мадина Шокаровады, продюссерликни уа Алла Иванова этгенди. Фильмни аслам сюжетин съёмкаланы бардыргъан къауум Парижде алдыргъанды.

Элли минутлу кинолента къарауучуну эсин ал кезиуден окъуна бийлеп къояды. Авторну энчи оюмуна кёре, анда, балеринаны эсгерип, аны жууукъ таныгъанла, билгенле сёлешедиле. Ала билдирген информация уа кимге да сейир кёрюнюрчады. Французлу кинокритикле, журналистле, дин ахлусу, суратчы да бир ауаздан Черинаны фахмулугъун чертедиле. Аны бла бирге аты дунияда айтылгъанлыкъгъа, ол эсирик болмагъанын, шуёхларына билеклик этерге итиннгенин, кесини россейли тарых тамырларын бир заманда да унутмагъанын белгилейдиле.

Къарауучуну сейири фильмге уллу эди.

Ол алтыжыллыкъ къызчыкълай сахнагъа чыгъып, андан хазна айырылмагъанды. Онбеш жылы толгъанда, П. И. Чайковскийни «Лебединое озеро» балетинде сольный программасы бла чыкъгъанды. 1942 жылда уа С. Лифарь бла Парижни белгили «Плейель» залында «Ромео и Джульеттада» тепсейди. Къарауучу аны артда Б. Князевни труппасында, Марсель операда, «Монте-Карлону жангы балетинде», «20-чы ёмюрню балетинде», М. Бежарда эмда кеси къурагъан къауумда кёргенди.

Черина гастрольла бла кёп къыраллада болгъанды. 1959 жылда ол, Совет Союзгъа келип, Москвада Уллу, Ленинградда Мариинский театрланы сахналарында кёргюзтгенди фахмусун.

Фильмде Людмиланы актриса, жазыучу, художник, скульптор хунерликлерини юсюнден да айтылады. «Сердце Европы» деген скульптура Страсбургда Европейский Парламентни мекямыны аллында Евросоюзну официальный белгисиди. Аны автору уа фильмни жигитиди.

Балерина берген интервьюладан юзюкле да къошулгъандыла чыгъармагъа. «Тепсеуню болушлугъу бла кесими белгилерге итинеме, алай классика бираз къуршоугъа алады, мен а эркинликни излейме, 60-чы жылланы тиширыуу болгъанымы ачыкъ кёргюзтюрге сюеме. Не десек да, хореография искусство фольклорсуз болмайды, халкъланы тепсеулерине тюшюне, дунияны тин байлыгъын жюрегиме жыйышдыргъанча кёрюнеди», - деп чертгенди ол аладан биринде. Бу сёзлеге тынгылай, биз Черинаны ахыр кюнлерине дери сюйген ишине кертичилей къалгъан инсанладан болгъанын ангылайбыз.

«Из рода Чемерзиных» деген кинолентаны алгъаракъда телевизорда къарауучула къабарты тилде кёргендиле, орус тилде премьерадан сора аны, Черинаны 90-жыллыкъ юбилейине атап, француз тилде Парижде кёргюзтюрюкдюле.

Фильмни сюжетини магъаналылыгъыны, съёмкала бардыргъан къауумну уллу ишлерини юсюнден оюмун КъМР-де Адамны эркинликле жаны бла уполномоченныйи Зумакъулланы Борис да айтханды: «Сау болсунла Казанчева, аны фахмулу коллективи да тарых тамырлары бизни жерлерибизден болгъан, дуниягъа аты айтылгъан тепсеучюню жууугъуракъ этгенлери ючюн. Фильм, хунерли ата-бабаларыбыз болгъанын энтта да бир кере эсибизге салып, аладан артха къалмазгъа кюреширге кереклилигибизни белгилейди».

Ингирде дагъыда КъМР-ни Башчысыны советниги Уяналаны Аминат, Парламентни Председателини биринчи орунбасары Руслан Жанимов, Жаш тёлю, жамауат бирикиулени эмда асламлы коммуникацияла жаны бла КъМР-ни Парламентини комитетини председатели Татьяна Хашхожева, Халкъла аралы черкес ассоцияцияны башчысы Хаути Сохроков, Басма эмда асламлы коммуникацияла жаны бла къырал комитетни таматасы Игорь Дроздов да сёлешгендиле.

Ахырында сёз Людмила Казанчевагъа берилгенди. Ол, съёмкала бардыргъан къауумгъа, коллегаларына ыразылыгъын айтып, проект коммерциялы болмагъанын, канал спонсорла да излемегенин билдиргенди.

-Бу фильм белгили жерлешлерибизни юсюнден циклде экинчиди, мындан ары да ол ызгъа кёре ишле хазырлар умутлубуз. Насыпха, ГТРК «Кабардино-Балкарияны» таукел, иш кёллю жаш профессионаллары кёпдюле, - дегенди Казанчева.

ЖАНГОРАЗЛАНЫ Нажабат.

Суратланы **ХОЛАЛАНЫ Марзият** алгъанды.

Юбилей

Ахыр жыры да таулагъа аталгъанды

Белгили бард, киноактёр, журналист, жазыучу, сценарист Юрий Иосифович Визбор 1934 жылда 20- чы июньда туугъанды. Ол автор (бард) жырны къурагъанладан биринчилени саныдады дерге боллукъду. Ахыр жыллада аны аты бла фестивальла бардырыладыла. Аны кинода къойгъан сыфатлары да эсде къалырчадыла. Визборну уллу сюймеклиги уа таула эдиле.

Юрийни атасы Юзеф (Иосиф) Литвадан эди, тукъуму да Визборас. Анга Россейде атын, тукъумун да тюрлендирирге тюшгенди. 1937 жылда Иосифни тутуп алып кетип, реабилитация этилгенлени санына 1958 жылда (ёлгенден сора) киргенди. Жашы назму жазып онтёртжыллыгъында сюймеклик «отун» кюсегенден сора башлагъанды. Кесини уа алгъа футболист неда лётчик болур мураты бар эди. Алай окъургъа уа Москваны Педагогика къырал университетине баргъанды. Анда танышханды Света Багдасарова бла да, артда бир талай жырыны автору бла. Ол кезиуде башлагъанды бард жыр да кюч алып. Сёзсюз, анда Визборну къыйыны уллуду.

Жаш университетден сора школда да ишлегенди. Аскерде борчун толтуруп къайтхандан сора журналистикагъа эс бурады. Аны магнитофонда жазылгъан жырлары алгъа Москвада, бир ауукъдан а битеу да уллу къыралда да белгили боладыла. Репортаж халда жыр айтхан жанрны да Юрий Визбор къурагъанды. Ол «Кругозор» журналда «На плато Расвумчорр» деп чыкъгъанды.

Сора аны альпинизм бла кюрешген кезиую башланады. Кавказны, Памирни, Тянь-Шаньны тауларына чыкъгъанды. Аланы биринчи кёргенлей, жашны таулагъа жаны киргенди. «Теберда, Теберда, голубая вода», «В облаках стоят вершины», «Синей дымкою горы подернулись» деген эм башха жырлада ол шарт ачыкъланады.

Назмуларында, жырларында да автор таула бла жанлары болгъанча сёлешеди, ариулукъларындан тоймагъанын билдиреди. «Не зат чакъырады мени таулагъа? Эм алгъа таула кеслери, хар такъыйкъадан, сагъатдан бетлерин тюрлендирген, бир жукъгъа ушамагъан таула кеслери. Хар алагъа чыкъгъаным сайын жангы дуниягъа тюшгенчама... Алагъа тохтаусуз къарап турлугъунг келеди, жана тургъан отха бла, бара тургъан суугъача»,- дегенди ол.

Ал кезиуде аны тизгинлеринде эмоция, психология аслам эселе, Визбор терк ангылагъанды тауланы юслеринден философия халда жазаргъа кереклилигин. Ол бийикликге кётюралгъан да этгенди. Аны себепли ол таугъа чыгъармачылыкъгъача къарагъанды. «Отыщешь ты в горах победу над собой»,- деп да андан айтханды.

Жырчы таулагъа чыкъгъанны адам кеси кесин хорлагъаннга санагъанды, аны бла жюрек кючю къата баргъанына ийнанып. Ауур жоллада ол тюрлю-тюрлю болумлагъа да тюбегенди. Сёз ючюн, Ленинни атын жюрютген тёппеге минип бара туруп, ары жетерге азчыкъ къалгъанлай, нёгерлеринден бирине болушлукъ керек болуп, энишге тюшгенди.

Бир альпинист болмаз Визборну жырларын эшитмеген, ол хар лагерьде сыйлы къонакъ болгъанды. Жырчы, Эверестге чыкъгъан командаланы ашырып, алларына къарап да тургъанды. Дюгерли альпинист Казбек Валиев: «Ну как же тебе рассказать, что такое гора? Гора - это небо, покрытое камнями и снегом», -деп эсгергенди, Визборну сёзлерин къайтарып. Жырчыны кесини ёз философиясы да болгъанды альпинистни юсюнден: «Аман адам ахшы алим боллукъду, алай ахшы альпинистни уа эркинлиги жокъду аман адам болургъа». Аллайладыла аны «Завтрак с видом на Эльбрус» эм «Альтернатива вершины Ключ» деген повестьлерини жигитлери да.

Алагъа кёре фильмле да салыннгандыла. Юрий Иосифович кеси да ойнагъанды, фильмографиясы да байды. Биринчи кере къарауучу аны экранда М. Хуциевни «Июльский дождь» деген картинасында кёргенди. Ол анда «гитара бла жашны» сыфатын жетишимли къурагъанды, кесини жырын да айтханды. Андан сора режиссёрла Визборну терк – терк чакъырып башлайдыла. Бек белгилилиге уа «Красная палатка», «Начало», «Дневник директора школы», «Ты и я», «Белорусский вокзал» дегенле саналадыла.

Ол профессионал актёр болмагъанлыкъгъа, гитче рольчукъну ойнаса да, къарауучуну эсинде къалгъанды. «Семнадцать мгновений весны» деген айтхылыкъ телефильмде рейхсляйтер Мартин Борман ахырысы бла да башхалагъа ушамагъанды. Бюгюн да ол къарауучуну сейирин къозгъайды.

Юрий Визбор юч кере юйюрлю болгъанды. Тамата къызы Татьяна журналисткады. Туудугъу Варя аппасыны жырларын джаз халда жырлайды. Экинчи къызы Аннады, аны анасы актриса эди. Ючюнчю юй бийчеси Нина бла ахыр кюнюне дери жашагъанды.

Жашаудан жырчы 1984 жылда кетгенди. Аны ахыр жыры да таулагъа аталгъанды, ол «Цейская» эди.

САРАККУЛАНЫ Асият.

ЭСДЕ ТУТУУ

Халал кёллюлюгю бла атын айтдыргъанды

Алий-Солтан тамата жашы Мухаммат бла машиналарында бара, алларында «Мерседес» къызынып келгенин эслеп, бу бир палах этмеги эди деген акъылда рульну бир жанлыракъ бурду. Алай тыш къыраллы машина келе-келип, кесин алагъа урду.

Алий-Солтан, олсагъат жашын хатадан сакълар къайгъы этип, анга къапланды. Терк медицина болушлукъ берген машина уа, башында кёксюл чырагъын жандырып, уллу къычырып, алыкъа да солуу тыйылмай тургъан атаны республикалы больницагъа жетдирди. Врачла аны ёлюмден къутхарыр ючюн, къолдан келгенни аямадыла. Болсада къадаргъа мадар жокъ. Жашы уа жаланда аякъларын ачытханы бла къутулгъанды.

Гергъокъланы Алий-Солтан бла Таппасханланы Ханифа бир юйюр къурап жашагъанлы быйыл 8-чи майда онбеш жыл боллукъ эди. Алай къадар, аланы ол жарыкъ кюннге жетдиртмей, юйюр таматаны жашауун юздю...

Магометни юйюрюнде Алий-Солтаннга дери да эки жаш ауушхан эдиле, эгечле уа сау къарындашларына ырыслап, ненча къарындашыгъыз барды деп соргъаннга «алты» деп жууаплагъандыла. Жарсыугъа, не бек кюрешген эселе да, сакълаялмадыла кёз гинжилери кибик кёрген татлы къарындашчыкъларын.

Гергъокъланы тукъумларына келген ол ачы хапардан бери элли кюн озду. 1-чи майны байрамын юйюрде угъай да, тукъумда да мындан ары не хазна белгилесинле. Ма ол кюн «Мерседесни» иеси-жыйырма биржыллыкъ жаш къарындашла Барисбийге, Ахматха, Алийхажиге, эгечле Алиматха, Халиматха, Фатиматха, Жансуратха, юй бийчеси Ханифагъа уллу ачыу сынатып, къара кийдиртди. Алий-Солтанны тамата жашы жарыкъ бетли, онючжыллыкъ Мухаммат а олсагъат уллу кишича болду, онжыллыкъ Расулчугъ а, аланы юйюр сынагъан къыйынлыкъны ангылай эсе да, атабыз къайтырыкъды да деп, кирпикчиклерин терк-терк къагъа, анасыны кёзлерине соруулу, тилекли да къарай эди.

Бюгюн эгечле, къарындашла да, бирге жыйылып, Алий-Солтанны эсгере, къолларындан къол жаулукъларын кетермейдиле. Юй бийчеси Ханифаны уа бетинден жилямукълары къурумайды. Баш иеси анга гитче сабийгеча жумушакъ бола эди. Нечик уллу ачыуду баш иени, къарындашны тас этиу. Алай Алий-Солтанны таныгъан хар бири да аны эсгерип башлагъанлай, олсагъат кёз жашлары келмей къалмайды. Аллай бир сюйдюрген эди ол кесин иши, сёзю, халал жюреклилиги бла тёгерегиндегилеге.

-Къарындашыбыз болгъаны ючюн айтхан сунмагъыз, ол керти да уллу адамлыгъы болгъан эр киши эди, - дейди эгечи Асанланы Алимат. - Къайгъы сёзге биз танымагъан, ёмюрюбюзде кёрмеген адамла келе эдиле, Алий-Солтан манга болушханды деп. Бизге уа аналыкъ, аталыкъ, тенглик да этгенди. Эки къарындашыбыз ёлген эди да, аланы сабийлерине да ёз балаларынача сакъ эди. Бизникилеге да кёз-къулакъ болгъанлай тургъанды.

Анга ма бу юлгюню келтирсем да, тамам сунама. Мен школда ишде эдим. Эрттенликде келеди Толя, биз атына алай айта эдик. «Не айланаса, не жумушунг барды?- деп сорама, ол а: «Къарындашыбызны жашы резинканы унутханды да, устазы урушмасын деп, аны алып келеме»,- дейди.

Къайсыбызны юйюбюзде да кемчилигибиз болса, ол биринчи эслер эди. Битеу юйюрюбюз бир къанат, ол кеси бир къанат эди. Карьерде баш инженер болуп ишлей эди да, аны аллына уа, юзмез, туф, башха къурулуш материалла да тилей, кёп адам келе эди. Кишиге бир заманда да угъай демегенди. Къайгъы сёзге келген бир тиширыу бизге ма былай хапар айтхан эди: «Алий-Солтаннга юзмез тилей баргъанма.«Машинанг бармыды, жюклеп жиберейим»,- дейди. «Угъай жокъду, къайдан алыргъа да билмейме»,- деййме. Юйюме къайтып келсем, къабакъ эшикни аллында юзмези бла машина сюелип тура эди».

Ол Нальчикде сабийлери жюрюген 18-чи номерли сабий садха, Яникойда школгъа, Каменка элде межгитге да къурулуш материалла бла болушханды. Жууукълада той болса уа, таматалыкъ сен эт деп тохтай эди не узакъ ахлусу да. Ол да бошдан тюйюл эди, чырайлыгъы бла кесине тарта эди. Адет-тёрени, адеп-къылыкъны да иги билгенди.

Тенглерине,къоншуларына да Алий-Солтан бек сакъ болгъанды, эс тапдыргъанлай тургъанды. Сёз ючюн, бир кезиуде Каменкада жашай эди да, шуёху Къулийланы Музафарны арбазында туфланы къурутуучу уллу печьлени кёреди да, бир зат да айтмай кетеди. «Кече аякъ тауушла эшитеме,-деп хапарлайды Музафар.- Чыгъып къарасам - Толик. «Сен жукълап къалып, печьлеринг ёчюлюп, бир палахха къалмагъы эдинг деп, тынгысыз болуп келгенме»,- дейди. Юйлерибиз а бир бирден иги да узакъ эдиле».

Юйюрюн да бир зат бла апчытмагъанын хар ким да айтады. Аны тёрт жашы, бир къызы бардыла. Аланы жете келгенин юй-кюн этерге кюрешгенди.

-Ишден арып-талып келсе да, диваннга жатып, телевизоргъа къарап, солур амалы жокъ эди. Аурукъсунуп тургъанлай окъуна, келчи алагъа барайыкъ, аны соруп, кёрюп келейик дер эди. Арт заманлада уа жашаргъа бир бек ашыгъа эди. Къысха заманны ичинде кёп жумушну тамамлагъанды, - дейди юй бийчеси Ханифа.

Аны асырагъан кюн а эрттенликде сакъ жауун жауады. Алай, аны Аушигерде къабырлагъа элтип бара туруп, ол тохтайды. Адам асыры кёпден жолда машиналаны жюрюгенлери тохтагъан эди. Адамла аны асырап, артха къайтып, жапма тюбюне олтургъанларындан сора жауун жангыдан жаууп башлады. Кюнню халы да дууачылагъа чырмаулукъ этмегенди, адамла жибип къыйналмагъандыла.

-Болур бир кюч, биз кёзюбюз бла кёрмеген, къулагъыбыз бла эшитмеген, къолубуз бла тутмагъан,-дейди Ханифа.-. Ол сагъышланы акъылыбызгъа келтирген дагъыда бир шарт барды. Толик ажымлы ёлюрден эки ай алгъа мен тюш кёреме. Сора эрттенликде анга былай айтама: «Мен ёлсем, сен кёп турмай юйдегили бол. Сабийле ючюн да жарсымазчама, билеме сен аланы атып къоймазлыгъынгы, ёсдюрлюгюнгю, окъутуругъунг»,- деййме. Ол а, ачыуланып, тюшюмю айтыргъа къоймайды. Бир айдан а кеси тюш кёреди. Андан сора башха адам болгъан эди.

Ёлюр кюнюню аллында уа Ханифагъа СМС жазады: «Мен санга бек ыразыма. Манга бир зат иш болса, сен сабийлерибиз ючюн жашаргъа кюреш, аланы аягъы юсюне сюерге керексе. Мен сени бек сюеме. Бир заманда да жюрегими къыйнамагъанса, сау бол, узакъ ёмюрлю бол. Мен къыйнагъан эсем а, кечгинлик тилейме, кечерсе деп ийнанама...». Ол жазыуланы аны телефонунда ол дуниядан кетгенден сора кёргендиле.

«Аны кабинети болгъанды юйде. Ол ёлгенден сора кирип къарасакъ, тизгини жыйылып. Столуну ичинде уа жаланда бир блокнот.

Ол ауушхандан сора жууукълары, тенглери аны айтханларын, этгенлерин эсгерип: «Ким биледи, аны тюшюне мёлеги келип, ёллюгюн айтыпмы кетген болур эди?» -деп арсарлы боладыла.

Алий-Солтан жашаудан 56-жыллыгъында кетгенди. Алай аны таныгъанланы, билгенлени эслеринде ахшы, огъурлу ишлери бла къалгъанды.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.

Саулукъ

Къабыучу врач

Медицина пиявкала къаллай аурууладан багъадыла

Къанны эмиучю бу гитче затчыкъны тыш кёрюмдюсю азирейлирек болгъанлыкъгъа, адамны къыйын аурууладан къутултады. Бизге экспертибиз, медицина илмуланы кандидаты М. Ф. Володарскийни физиотерапия жаны бла МОНИКИ-ни бийик категориялы врачы, РУДН-ны медицина ишчилени усталыкъларын игилендирген факультетини кафедрасыны заведуюшийи Нина Лазаренко хапар айтады.

Ол къалай ишлейди

Гирудотерапия юч тюрлю ишден къуралады: механикадан, рефлексден эм биохимиядан. Кесини аш-азыкъ рефлексине бойсуна, пиявка адамны этине жабышады, жаякъ сюекчиклерин эм 270 гитче шприц тишчиклерин адамгъа сугъады. Алай бла аны къанын эмип башлайды. Ол иш а вакуум массажгъа ушайды.

Пиявка адамгъа жабышханлай, аны къанына тюкюрюгюн жибереди. Анда уа биология жаны бла бир талай тири вещество барды. Пиявкаланы хайырларын кёбейтир ючюн, гидротерапевтле бу къуртланы адамны этинде энчи рефлектор участкачыкълагъа орнатадыла. Пиявка къапхан жерчикде воспаленияны очагы къуралады, алагъа уа ол воспалениягъа къажау кюрешир ючюн, бир талай клетка жыйылады, ала тюрлю-тюрлю ферментлени къурайдыла, ол санда воспалениягъа къажау тири кюрешириклени да. Ала уа адамны чархында ёлюп тургъан клеткаланы кетередиле, жангыларын жаратадыла.

Сау аптека!

Эрттеден бери быллай оюм бар эди: пиявка адамгъа аны эски къанын кетерирге болушады. Алай бу арт кезиуледе ачыкъланнганыча, пиявканы тюкюрюгюнде энчи вещество-герудин табылгъанды. Ол а къанны къалын болууун азайтады, къан хурттакланы къуралыууларына чырмау этеди, воспаленияны чыгъыууна къажау кюрешеди. Ахыр 50-60 жылда герудотерапия илму мурдор алгъанды. Аны бла бирге уа россейли алимле И.П. Баскова эм Г.И. Никонов аламат багъыу къыйматлары болгъан бир къауум ферментлени чыгъаргъандыла. Бюгюнлюкде, белгили болгъаныча, пиявканы тюкюрюгюнде бизни чархыбызгъа бек хайырлы биология жаны бла тири веществола бардыла - сау аптека!

Тамашалыкъ антикоагулянтны иши да барды пиявканы тюкюрюгюнде. Аспириннге ушагъан бу дарман вещество жашауну болжалын узайтады, ишемия аурууугъа къажау кюрешеди, тромбла къурамазча этеди. Аспирин ачыкъдан тромбланы эриталмайды, пиявканы тюкюрюгюндеги ферментле эм гирудин тромбда болгъан фибринни кетередиле. Ол себепден а гирудотерапия бир къауум дарманладан эсе иги да къыйматлыракъ да болады. Аны бла бирге уа багъыуну бу амалы дарманладан чыкъгъан бир-бир хаталадан къутултады.

Къартлыкъны артха къыстайбыз

Пиявкаланы болушлукълары бла кетерилген аурууланы тизмелери узунду: баш аурууу, гипертензия, стенокардия, къаратонлукъ, эндометриоз, геморрой, къан тамырлада варикоз, артроз, артрит, глаукома, семизлик, простатит, бауур аурууу, аш орунну тюбюнде безни аурууу, тери ауруула (псориаз, чапырыула) эм башхала. Пиявка къапхан жерде къанны жюрюую игиленеди, гирудотерапия адамны къартаймай туруууна себеплик этеди.

Пиявканы тюкюрюгю атерисклерозну чыгъармай туруугъа алай бла къартлыкъны артха созаргъа болушады.

Гирудотерапияны дагъыда бир игилиги - артериялада къанны басымын тюшюрюудю. Бу тюрлю иш а, пиявка адамны къаныны бир кесегин ичгени ючюн угъай, аны тюкюрюгюнде биология жаны бла тири веществола иничке къан тамырчыкъланы кенгертгенлерини хайырындан да болады. Бу затны магъанасы да уллуду: ол тюрлю ахшы иш суткала, айла бла сакъланадыла. Ол себепден а къанны басымын чёкдюрюр ючюн, гирудотерапияны ыйыкъдан бир кере, андан сора уа андан да азыракъ бардырып турургъа окъуна жарарыкъды. Пиявкала артыкъ ауурлукълары болгъан адамлагъа да болушадыла, кесилген жерледе жара ызлыкъланы кетередиле, адамны чархын керексиз затладан тазалайдыла, адамны иммунитетин кючлейдиле.

Къабыуларындан къоркъургъа керек тюйюлдю

Гирудотерапияны сеансы тынч бардырылады: пиявка къапхан кезиучюкде женгил уколчукъ этилгени сезиледи неда аз чимдилгенча кёрюнеди. Ол затла терк окъуна тохтайдыла: пиявканы тюкюрюгюнде анальгетик веществола бардыла. Жарым сагъат озгъандан сора къандан тойгъан пиявканы кетередиле, ол капхан жерге стерильный байлаучукъла жабышдырадыла.

Бир сеансны кезиуюнде пиявка бир ненча миллилитр къан ичеди, дагъыда бир ненча сутканы ичинде жарачыкъ сау болгъунчунга дери алайдан къан чыгъа-чыгъа турургъа боллукъду. Тёреде болгъаныча, бир сеансны кезиуюнде бирден оннга дери пиявка хайырланылады. Пиявка къапхан заманда, ууланырбыз деп къоркъмагъыз. Бюгюнлюкде пиявкаланы кёлледен тутуп алмайдыла, аланы энчи стерильный фабрикалада ёсдюредиле. Андан сора да, пиявкала жаланда бир кере хайырланыладыла, сеанс бошалгъанлай, утильге жибередиле.

Гирудотерапия багъыуну бардырыргъа жарамагъан болумла кёп тюйюлдюле. Аланы санында была бардыла: къанны къыйын юйюшюую, онкология эм инфекция ауруула. Сиз багъыуну бу амалын хайырланыргъа сюйсегиз, быллай методну бардырыучу специалист бла ушакъ этигиз.

«**АиФ**. **Здоровье**» газет.

Айтыргъа

Бурун заманлада шрудотерапияны Египетде, Грецияда, Римде, Индияда, Къытайда хайырланып болгъандыла. Белгилисича, грекли врач Клеомен, пиявкала бла багъып, Клеопатра патчах тиширыуну къаратон аурууундан къутултхан эди. Андан сора уа Клеопатра Юлий Цезарьгъа 1 жаш, ызы бла уа Антонийге эки жашны бла бир къызны тапхан эди.

Тамата Плиний кёп томлу илму ишинде («Естественная история») пиявкаланы эм дарман хансланы юслеринден бир ненча бетде айтханды. Пиявкала бла багъыуну юсюнден Гален, Авиценна, Парацельс да жазгъандыла. Россейде уа земский врачны чемоданчыгъында пиявкалары болгъан банкачыкъ да тургъанды.

Эски сурат

Тюзлюк даулашлада ачыкъланады

Бу суратны биз кёре-кёре да тургъан болурбуз. Газетде басмалагъан да этгенбиз. Алай муну юсюнден даулаш а тохтамайды. Бирле ол Холамда алыннганды, была андагъы къартладыла, дейдиле. Башхалары уа малкъарлыладыла деп, женгдирмейдиле.

Ортадагъы акъсакъал Мечиланы Кязимди дегенле да бардыла. Ол оюмладан экисин айтайыкъ.

Алгъа редакциягъа суратны белгили фольклорчу, жазыучу Таумырзаланы Далхат келтиргенди. Ол белгилегеннге кёре, 1924 жылда оруслу фотограф, тау эллеге айланып, ныгъышлада къууанчланы кёрюп, суратха тюшюрюп болгъанды.

Малкъар халкъ Азиядан къайтхандан сора уа, бери келип, аланы адамлагъа жайгъанды. Бу Огъары Малкъарда, Къоспарты бла Мукушну ортасында Ала-Узун сууну къатында олтуруп тургъан къартланы суратыды. Ала ким болгъанларын ачыкълар ючюн, Таумырза улу тау эллеге айланнганды. Огъары Малкъардан Атабийланы Матгерий суратдагъыланы таныгъанды. Далхат бу адамланы атларын ол айтханча жазгъанды.

Солдан онгнга: Биттууланы Билял, Азаматланы Дуго, Асанланы Локъман, Каркаланы Сюлемен, Токълуланы Ариукёз, Токълуланы Рамазан, Атабийланы Сюлемен, Башийланы Орта, Темуккуланы Аслан, Шуукаланы Батыр, Эндрейланы Чубок, Оракъланы Мырза.

Сюелип тургъанла: Атабийланы Орман, Османланы Амыр (къамасы бла)

Акъ-Суудан Гуртуланы Алик айтханнга кёре уа, суратдагъы къартла холамлыладыла. Аны кесин да ол 1975 жылда «Путеводитель по Кавказу» деген журналда кёргенди. Анда холамлы акъсакъалла деп жазылгъанды. Суратны элде таматалагъа кёргюзтеди да, ала уа ючюсюн таныйдыла.

Ала айтханнга кёре, суратда сол жанындан ючюнчю Габаланы Исламды. Бешинчи - Ёлмезланы Карай, жетинчи уа - Махийланы Болака.

Ким биледи, газет окъуучуларыбызны санында адамланы таныгъанла чыкъсала, бизге да оюмларын билдирирле деп сакълайбыз. Тюзлюк даулашда ачыкъланады.

ОСМАНЛАНЫ Хыйса.

Саулукъ сакълау

Иги жанына тюрлениуле баямдыла

Тырныауузда стоматология поликлиника ишлеп башлагъанлы къыркъ жыл озгъанды. Ол кезиуде окъуна анда тишлени, тиш этлени багъаргъа, протезле этерге битеу онгла къуралгъан эдиле. Андан бери да иги кесек тюрлениуле болгъандыла: Уллу Ата журт урушну ветеранларына деп энчи кабинет ишлейди, оборудование да аз-аздан жангыртыла барады.

Ал жыллада ол тийреде тишлеге къарагъан жаланда бу учреждение болгъанды. Аны себепли ары, тырныаузчуладан сора да, тёгерекдебашда элледен да келиучю эдиле. Ол кезиуледе стоматологлада иш къазауат болгъаны да не сейир.

Бюгюнлюкде эллени кеслеринде да ишлейдиле быллай кабинетле. Энди поликлиникагъа, ал жылладача, адам да келмейди. Алай дагъыда врачла мында ишсиз турадыла дерге да жарамаз. Баш медсестра Ольга Шомахова айтханнга кёре, хар кюн сайын ол жаланда кеси он-онбеш адамгъа къарайды.

Учрежденияны къолайлыгъы ёсе баргъаны себепли техника жаны бла онгларын кючлендирирге да амал табылады. Сёз ючюн, былтыр терапевтический кабинет толусунлай жангыртылгъанды. Шёндю анда тыш къыралладан келтирилген жангы оборудование орнатылыпды,

столлары, шкафлары, къысха айтханда, саусузгъа къарарча битеу керек зат барды. Дагъыда рентген эмда сабий кабинетле къурар умутлудула.

Поликлиникагъа ким да келсин, аны къолунда медицина полиси болса, жумушларына тийишлисича къаралады. Хирургия болушлукъ излегенлеге уа ол ансыз да бериледи.

Мында уруннганланы юслеринден да энчи айтыргъа боллукъду. Учрежденияны баш врачы Мызыланы Тахир коллективни ишин къолда иги тутады. Бир талай жыл урунадыла уста стоматологла Байзуллаланы Тамара, Шакир Агавердиев, Газаланы Низар, Нина Петренко эм башхала. Жаш специалистлени - Мызыланы Рустамны, Малкъарланы Мухамматны эмда Фатима Хабжокованы - къолларына тюшген пациентле аланы юслеринден уллу ысспас этип айтадыла, ыразылыкъларын да билдиредиле.

ТЕМИРЛАНЫ Анатолий.

Конкурс

Бек игилени санында

Бу кюнледе «КъМР-де От тюшюуге къажау службаны бек иги начальниги» деген атха тийишли болур ючюн, конкурс бардырылгъанды. Ол Майский шахарда отдан сакъланыуну 6-чы бёлюмюнде ётгенди. Анга республиканы от тюшюуге къажау къырал службасыны бёлюмлерини къалауурлары къатышхандыла.

Конкурс 4 кезиуде бардырылгъанды. Биринчи кезиуде къалауурла, Управление жарашдыргъан билетлени алып, от ёчюлтюу эм ырысхы –техника жаны бла соруулагъа жууап бергендиле. Экинчи кезиуде къалауурну начальнигини ишни къурай билиую бла байламлы документлени жарашдырыуларына, профессионал хазырлыкъларына къаралгъанды. Ючюнчю кезиуде уа от ёчюлтюучюле сатыр болуп барыуда тизгинликлерин, бийик жерлеге ёрлеуде усталыкъларын кёргюзтгендиле. Ахыргъы кезиуде эришиу бютюнда къыстау эди. От ёчюлтюучюле усталыкъларын керти ишде - отну не къадар терк ёчюлтюуде - кёргюзтюрге керек эдиле.

Конкурсну ахырында биринчи жерге Майский шахарда от ёчюлтюучюлени 6-чы номерли къалауурну таматасы Сергей Бардош чыкъгъанды. Экинчи жерни Залукокоажеде 9-чу номерли от ёчюлтюучю къалауурну таматасы Арсен Карданов, ючюнчю жерни Огъары Малкъарда от ёчюлтюучюлени 18-чи номерли къалауурну таматасы Керменланы Алексей алгъандыла.

Быллай конкурсланы бардырылыулары от ёчюлтюучюлени къыйын да, къоркъуулу да ишлеринде чыдамлылыкъ, жигерлик, тирнеклик излегенин ачыкълау бла бирге аланы чыныкъдырыуну мадарлары, амаллары дайым этилгенлей турургъа кереклисин эсге салыуду, хазырлыкъларын ёсдюрюудю.

КъМР-де От ёчюлтюучюлени къырал службасыны Управлениясы аллай конкурсланы кесини битеу бёлюмлеринде да жыл сайын бардыргъанлай турады. Хорлагъанлагъа саугъала береди, ишге кёллендириуню кёп тюрлю мадарларын этеди.

КъМР-де От тюшюуге къажау къырал службаны пресс-службасы.

Ыйыкъгъа гороскоп

23-чю июньдан 29-чи июньнга дери

Къочхарла. Битеу дуниияны бойсундурургъа окъуна итинирге хазырсыз. Шёндю къысха болжалда тамамланырыкъ проектле бла ишлегиз. Геуюрге кюнню ахырына кючюгюз-къарыуугъуз азайгъанын сезериксиз, эштада, ыйыкъны экинчи жарымында уллу эм жууаплы ишни къолгъа алыргъа окъуна базынырыкъ тюйюлсюз.

Танала. Ыйыкъ бек иги кезиудю халкъ аллында сёлеширге, андан сора да, устазлыкъ, юриспруденция эм жолоучулукъ сфералада ишлерге. Байрым эм солуу кюнледе сакъ болугъуз, тирилигизини хатасындан жууукъларыгъыз бла даулашха къалыргъа ушашды болум.

Эгизле. Терк сагъыш этерге эм тири болургъа керексиз. Баш эм геуюрге кюнледе борчларыгъызны тамам этсегиз да, орта кюнде арыгъаныгъызны сезериксиз эм тирилигигиз да шошайырыкъды. Ма ол кюнледе ахырына жетдирликсиз этген проектлеригизден бирин. Солуу кюнле тюбешиулени эм жангы адамла бла танышыуланы кезиуюдю.

Айырычабакъла. Ыйыкъны биринчи жарымында сёлешиулеге къатышхандан эсе, адамла не айтханларына тынгыласагъыз игиди. Андан сора да, ыйыкъ информацияланы жыйып, хар затны тенглешдирип, тергеп ишлерге жараулу кезиудю. Байрым кюн ахча жаны бла иги кюн боллукъду, эрттеден бери да алыргъа деп сукъланып тургъан затны сатып алыргъа онг табарыкъсыз.

Асланла. Бу ыйыкъ иги кезиудю. Этген ахшы мурат-ларыгъызгъа окъуна жетерге боллукъсуз. Бараз кюнден сора ишде атламыгъыз бир кесек шошайырыкъды. Солуу кюнледе сабийлеге, жууукъларыгъызгъа да эс буругъуз. Ала сизни къолугъузгъа къарагъан адамладыла.

Къызла. Къыйын ишлени тамамларгъа тюшерикди, алай эсе, аланы жюрегигиз айтханча этигиз, анга да толу ышанмай эсегиз, ишлени юслеринден толу хапар билирге кюрешигиз. Орта кюнде, кесигиз да сюймей тургъанлай, коллегаларыгъыз неда партнёрларыгъыз бла байламлы бир тапсыз ишге къатышыргъа боллукъсуз. Солуу кюнле жашау журт бла байламлы тюрлениуле болургъа ушап турады. Андан сора да, жюрегигиз жаратхан тюбешиу боллукъду.

Базманла. Баш эм геуюрге кюнле жетишимли кюнледиле, артыкъда кёп адамла бла байламлы ишлени бардыргъанлагъа. Орта эм байрым кюнледе сакъ болугъуз: биреу этерге айтхан эди деп турмагъыз. Болса, болмаса да, ол сизге ахшы дерсди, къатыгъыздагъыланы иги ангыларгъа болушурукъду. Солуу кюнле уа аламат кезиудюле романтикалы тюбешиулеге.

Акърапла. Этген муратыгъызгъа жетер ючюн, асыры терк баргъандан къатыгъыздагъыланы кюйдюрюп барасыз дерчады эм сукъланырчады. Болсада андан ары ол терклик бла барыргъа чырмаулукъ этген осал къылыгъыгъыз бар эсе, аны унутугъуз, ол мындан ары жашаууугъузгъа да иги себеплик этерикди.

Садакъчыла. Этген муратыгъызгъа жетерге сюе эсегиз, ары бла бери барып, заман ётдюргенни къоюгъуз да, алгъа этиллик ишле бла кюрешигиз. Ыйыкъны экинчи жарымы жетишимли, иги боллукъду, алай эсе да, магъаналы оноу этерча кезиу уа тюйюлдю. Солуу кюнле абаданла, сынаулары болгъан, сизден эсе айтханлары баргъан адамла бла тюбеширге, оноулашыргъа тап кюнледиле.

Текемюйюзле. Къуллукъда кётюрюлюрге жараулу кезиудю бу ыйыкъ. Эштада, къатыгъыздагъыладан биреу этген планларыгъызны жерлерине жетдирмей къоярыкъ болурсуз. Тёзюмлюлюк эм ишни иги ангылап этиу не тюрлю къыйынлыкъланы да хорларгъа болушурукъдула. Солуу кюнледе жангы техниканы хайырланыргъа хазырлау бла кюрешириксиз.

Суукъуйла. Бу ыйыкъда бек тири боллукъсуз, этген проектлеригизни не къадар жашауда бардырыргъа кюрешсегиз, сизге къажау туруу да ол къадар къаты боллукъду. Алай эсе, сакъ болугъуз. Битеу ыйыкъда да бек къаты кюрешириксиз адамла бла келишим ишлерге - ол хайырлы да боллукъду.

Чабакъла. Баш эм геуюрге кюнледе эндиге дери баргъан жолларыгъызны къоюгъуз. Ол кюнледе болдурулгъан жетишимле хайыр келтирлик тюйюлдюле. Ыйыкъны экинчи жарымы бир кесек игирек болургъа ушайды. Ариу сёзлю болгъандан сора да, айтханыгъызгъа коллегаларыгъызны, оноучуланы да ийнандырлыкъсыз.

Басма

Малкъарлы художниклени тыш къыраллада да биледиле

Бусагъатда, битеудуния глобализация баргъан кезиуде, халкълагъа миллет энчиликлерин сакълау эмда айнытыу бек магъаналыды. Аны бла байламлы Варшавада Дуния искусстволаны тинтген институт сейир китапла чыгъарып башлагъанды.

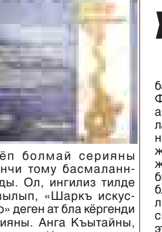

Кёп болмай серияны экинчи тому басмаланнганды. Ол, ингилиз тилде жазылып, «Шаркъ искусство» деген ат бла кёргенди дунияны. Анга Къытайны, Индияны, Индонезияны, Сирияны, Японияны халкъларыны искусстволарын тинтген поляклы, къытайлы, ингилизли специалистлени материаллары киргендиле. Онеки авторну араларында экиси Россейдендиле.

«Малкъарлыланы профессионал суратлау искусстволары» деген илму статьяладан бирин Къабарты-Малкъарны белгили искусствоведи Аппайланы Жаухар жазгъанды. Анда окъуучу художниклерибизни чыгъармаларыны репродукцияларын да кёрюрге боллукъду.

Изданиягъа Жаухар Мустафаевнаны статьясын профессор Ежи Малиновский сайлап къошханды. Бу материал малкъарлыланы профессионал суратлау искусствосуна тынгылы багъа берген, аны айныу жолун тинтген, келлик заманда бу жанр къалай тюрленирге боллугъуну юсюнден айтылгъан биринчи ишди.

Публикация халкъыбызны чыгъармачылыгъын тыш къыраллада да белгилерге себеплик этген магъаналы жумушду.

Бизни корр.

ЫСПАС КЪАГЪЫТ

Ата журтуну къоруулаучусу

Бу кюнледе Нальчикде жашагъан Бегийланы Хызыргъа эм аны юй бийчеси Фаризат Ахматовнагъа жашлары къуллукъ этген аскер бёлюмню таматасындан махтау къагъыт келгенди.

Анда былай айтылады:

- Сизни жашыгъыз Кямран Хызырович аскер борчуна ант этгенли алты ай озгъанды. Ол къысха заманны ичинде кесин иги жаны бла кёргюзтгенди. Буюрулгъан ишин тынгылы тамамлайды. Иги специалист болгъанды. Аскер усталыгъын дайым ёсдюргенлей турады.

Командирлеге, тамата нёгерлерине хурмет этеди. Ышаннгылы аскерчилерибизден бириди. Ариу къылыкълыды. Айтханынга кёл салып тынгылайды, билмегенин сорады.

Кесими эм командованияны атындан, Хызыр Билялович, Фаризат Ахматовна, аллай жашны ёсдюргенигиз ючюн жюрегимден сизге ыспас этеме. Ол Ата журтуну керти къалауруруду. Аны бла ёхтемленирге керексиз. Сизге саулукъ-эсенлик тежейме.

Хурмет бла 866655-II аскер бёлюмню таматасы **Н.БАЛАЕВ**.

Юйрениуле

Жумуш этиуню шёндюгюлю амаллары

Бюгюнлюкде КъМР-де МВД-ны Информация арасыны баш жолларындан бири Россей Федерацияны Президентини адамлагъа эм организациялагъа къырал жумуш бериуню не къадар къыйматлы этиу жаны бла указын план бла жашауда бардырыуду. Ол иш бизде тап къуралгъанды, аны бла байламлы кёп иш тамамланнганды, Россейни МВД-сыны тёрт буйругъу къабыл этилгенди.

Аладан Административ регламентге кеси ыразылыкълары бла дактилоскопия регистрация этиу, политика репрессиялагъа тюшгенлени реабилитация этилгенлерини юсюнден справкала эм архив справкала бериу дегенча вопрослагъа кёре тамамланнган жумушланы белгилерге боллукъду.Ол санда Россей Федерациядан тышына элтиллик документлени жарашдырыуну жорукъларын женгиллендириу бла байламлы жумушланы да.

Сюд этилгенини (этилмегенини) неда уголовный иш ачылгъаныны эмда аны кетерилгенини юсюнден, политика репрессиялагъа тюшгенлени реабилитация этилгенини юсюнден эм архив справкала бериу, Россей Федерациядан тышына элтирилирге керекли документлени жарашдырыуну женгиллендириу жаны бла къырал жумушла Къабарты-Малкъар Республикада МВД-да Информация арада бардырыладыла. Ол а Нальчикде Къулийланы Къайсын атлы проспектде 10-чу юйде, Б. корпусда орналгъанды. Приёмгъа тюшерге сюйгенле алгъадан быллай телефоннга сёлеширге боллукъдула: **8(8662) 49-51-45**.

Андан сора да, адамла сюд этилгенини (аллай заты болмагъаныны) юсюнден справканы жашагъан жеринде ич ишлени территориялы бёлюмлеринде алыргъа да боллукъдула. Жорукъгъа кёре, муниципал эм къырал органланы кадрла службаларыны оноучулары тийишли органлада къуллукълагъа алынырыкъланы тинтир ючюн, КъМР-де МВД-да информация арагъа сурам жибередиле, алагъа сюд этилгенин бла къалгъанын билир ючюн.

Кезиуюнде юйден чыкъмай тынч тургъанлай жумушунгу тындырыуну амалы къырал эм муниципал жумушну быллай бир порталыды: **gosuigi**. **ru**. Алай этер ючюн, адам тукъуму, атын, атасыны атын жазып, Россейни Пенсия фондунда энчи эсепни системасында, налог тёлеучюню идентификация номеринде (ИНН) страхование этилген адамны энчи лицевой счётуну страховой номерин кёргюзтюп, электрон правительствону сайтында регистрация этилирге керекди.

Къырал жумуш этиуню юсюнден заявленияда быллай шартла болургъа тийишлидиле: адамны тукъуму, аты, атасыны аты, туугъан жылы эм жери, регистрация этилген адреси. Заявление берир ючюн, адам ким болгъанын кёргюзтген документи изленеди, аны копиясы алынады.

Россейни битеу гражданларына справка хакъсыз бериледи. Документ тыш къыраллы организациялада излене эсе, аны жарашдырыр ючюн, Россейни къайсы бёлюмюнде болсада 1500 сом къырал пошлина тёлерге керекди.

Сюд этилгенини (этилмегенини) юсюнден эм архив справкала заявление берилген кюнден башлап 30 кюнню ичинде къолгъа тюшедиле. Политика репрессиялагъа тюшгенлени реабилитация этиуню юсюнден справка алыр ючюн, 3 ай, документге къол салыннганы тюз болгъанын тинтиуге уа 5 кюн бериледи. Заявление бере туруп, очередьде туруну эмда къырал жумуш бериуню ахыр оноуун сакълауну бек кёп болжалы 15 минутдан кёп болмазгъа деп тохташдырылгъанды. Справкаланы неллай бирге берилгенлерини болжалы белгисизди, аны граждандан аланы сурагъан орган тохташдырады.

КъМР-де МВД-ны Информация арасы быйылны биринчи кварталында къырал жумуш этиуню чеклеринде сюд этилгенини неда этилмегенини юсюнден 3 минг справка, 600 жюзден аслам документ эм реабилитация этилгенлеге да 128 справка берилгенди. 28 документге къол тюз салыннганы тохташдырылгъанды. Ведомствола аралы элетрон байламлыкъны системасыны юсю бла сюдге тюшген ишлени ачыкълар ючюн, 26 минг сурам этилгенди.

КъМР-де МВД-ны жумуш этиуню жорукъларыны юсюнден тынгылы информацияны «Къырал эм муниципал жумушланы бир порталыны Федеральный къырал информация системасыны юсю бла **(www. gosuslugi. Ru)** эмда КъМР-де МВД-ны энчи сайтында билирге боллукъду **(www.07. myd ru)**.

«Заман» газетни редакциясыны коллективи тилманчла бёлюмню таматасы **ХУЧИНАЛАНЫ Юсюпню жашы Ануаргъа** аны туугъан эгечи **БИЙЧЕККУЛАНЫ Раиса** ёлгени бла байламлы, бушуу этип, къайгъы сёз береди.

Баш редактор АТТАЛАНЫ Жамал

РЕДКОЛЛЕГИЯ:
БЕППАЙЛАНЫ Муталип (баш редакторну орунбасары)
КЪОНАКЪЛАНЫ Хасан (баш редакторну орунбасары)
ТОКЪЛУЛАНЫ Борис (жууаплы секретарь)
ТЕКУЛАНЫ Хауа (жамауат - политика бёлюмню таматасы)

ТЕЛЕФОНЛА:
Редакторну приёмныйи - **42-63-01**. Баш редакторну орунбасарлары - **42-38-21**, **40-04-82**.
Жууаплы секретарь - **42-66-85**.
Секретариат - **40-93-62.** Корректорла - **42-63-52.**

РЕДАКЦИЯНЫ БЁЛЮМЛЕРИ:
Жамауат-политика жашау - **42-67-68, 42-24-02.**
Культура - **42-75-82.**
Социальный-экономика - **42-66-73, 40-59-18.**
Жангылыкъла эм спорт - **40-39-93, 42-66-71.**
Письмола эм реклама - **42-37-94.**
Тилманчла - **47-31-28.**
Сурат алыучу - **42-68-72.**
Бухгалтерия - **42-30-87.**
Операторла - **40-28-49, 42-39-65.**

Редакция авторла бла къагъыт жюрютмейди. Къол жазмалагъа рецензия этилмейди эм ала артха къайтарылмайдыла.
Газетде басмаланнган материаллада айтылгъан оюмла редакцияны оюму бла келишмезге боллукъдула. Алада айтылгъан хар зат ючюн Россей Федерацияны Басманы юсюнден законуна тийишлиликде материалланы авторлары кеслери жууаплыдыла.

Редакция авторладан **400** газет тизгинден (машинка бла жазылгъан **5-6** бет) кёпню алмайды.

Газет Басманы эм асламлы информацияны эркинликлерин къоруулау жаны бла Къабарты-Малкъар регион инспекциясында **1994** жылда **14**-чю июньда регистрация этилгенди.
Регистрация номер **—Н—0066.** **Индекс - 51532**

Газетни басмагъа КъМР-ни Басма эм асламлы коммуникацияла жаны бла къырал комитетини компьютер службасы хазыр этгенди.

Газет "Тетраграф" ООО-ну типографиясында басмаланнганды. Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, **33**

Газетлени иелерине тапдырыу ючюн КъМР-ни почта связыны федеральный Управлениясы жууаплыды. Телефонла: **76-01-28, 76-01-10**

Газетлени розницагъа сатыу ючюн КъМР-ни "Роспечать" акционер обществосу жууаплыды. Телефон: **42-69-34**

Номерге графикге кёре 19.00 сагъатда къол салынады. 20.00 сагъатда къол салыннганды

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГЪАНЛА:
Сараккуланы Асият - дежурный редактор;
Кетенчиланы Зульфия - жууаплы секретарьны орунбасары;
Зезаланы Лида (**1, 2,3**-чю бетле), Акушуланы Феруза (**4, 5, 6-чы** бетле) - корректорла.

Тиражы **2760** экз. Заказ № **1213**

РЕДАКЦИЯНЫ ЭМ ИЗДАТЕЛЬНИ АДРЕСИ:

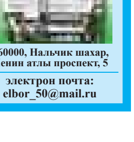

360000, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 5
электрон почта: elbor_50@mail.ru